

موسی بیگیف

КАСИМЪ
ДАТЫШОВЪ

ادبیات عربیہ

ایله

علوم اسلامیہ

« اللزومیات » ترجمہ سنہ علاوہ شکلندہ ، ہمده بوندن صوڭ نجومًا نشر اولنه جق ادبیات عربیہ ترجمہ لرینده مقدمہ صورتندہ قلمہ آلنوب ، فیلسوف اسلام ابو العلا حضرتلریناڭ افکار عالیہ لرینی بیان مناسبتیلہ ، علمای اسلامڭ بیوک خدمت لرینی اجمالاً ذکر صوڭندہ ، فقیہلرڭ محدثلرڭ استدالات علمیہ لرینہ اسالیب اجتهادلرینہ تنقید طریقیلہ سوزلر ثبت اولنوب عقل انسانڭ اہمیتنہ شأنہ عالم وجودڭ اتساعنہ ، دیناڭ حقیقتنہ عائد بزم اسلام فیلسوفی ابو العلا حضرتلریناڭ تعالیم عالیہ سی اختصاراً سرد اولنمشدر .

کتابڭ نہایہ سنده « اللزومیات » ترجمہ سنہ ردیہ لر یازان ذوات کرامہ انصاف و ادب اساسلری اوزرنده علمی جوابلر درج اولنمشدر .

ناشری :

معارف کتب خانہ سی .

Лито-Типографія И. Н. Харитоновъ. Казань,
собственный домъ.

دبیات عربیہ

بزم روسیادہ ادبیات عربیہ .

ادبیات اصطلاح مشہورہ حکایہ لہ رومان لہ مقالہ لہ مقامہ لہ مثل لہ شعر لہ دائر تالیفات دن عبارت کبی استعمال اول نور ایسہ دہ ، بز بورادہ « ادبیات عربیہ » بی عموماً لسان عربی دہ تالیف اول نمش ہر بر دیوان دن ہر بر کتاب دن عبارت کبی استعمال ایدرز . بزم شو اصطلاح مزہ کورہ کتب تاریخہ کتب فقہیہ کتب لغویہ کتب طبیعیہ کتب ریاضیہ کتب الہیہ عموماً کتب علمیہ « ادبیات » تحتہ مندرج اولور . اصطلاح اول مشہور اصطلاح ایسہ دہ بزم شو اصطلاح دہا اوفق دہا علمی بر اصطلاح در . ہر لغتک اہل علمی طرفندن قبول اول نمش بر اطلاق در . « روس لیتراتوراسی » روس لسانندہ تالیف اول نمش ہر بر کتابی ہر بر رسالہ بی ہر بر ہر و شورایی جریدہ لری مجلہ لری قاموس لری شاملدر . « غرب لیتراتوراسی » « شرق لیتراتوراسی » اطلاق اول نور ایسہ ، كذلك عموماً ہر بر تالیف ہر بر دیوان مراد اولور . بز دہ « ادبیات عربیہ » دیر ایسہ ک عموماً لسان عربی دہ تالیف اول نمش ہر بر کتابی ہر بر رسالہ بی ارادہ ایدرز . « ادبیات اسلامیہ » دیر ایسہ ک اہل اسلام قلمیلہ یازلمش ہر بر کتابی ، عربی اولسون فارسی اولسون ہندی اولسون ترکی اولسون ، ارادہ ایدرز . شو اصطلاح بنم اوز مالم اوامایوب ، مشہور دگل ایسہ دہ ، اہل علم طرفندن قبول اول نمش بر اصطلاح در .

بز اوّلده ، اسکی مدرسهده طلبه زمانمزه ، صرف عربی بدان کبی شیلردن ، نحو عربی ایسه ملا جامی محرم افندی مولوی عبد الغفور مولوی عصام کبی کتابلردن عبارتدر گمان ایدر ایدک .

بز او وقت علوم فقهیهیی قهستانی ابن عابدین کبی جهله طرفندن تألیف اولنمش جامع الرموزلردن ردالمحتارلردن عبارتدر خیال ایدر ایدک .

بز او وقت علم المعان والبیانی تلخیص مطول کبی غایت ردی صورتده تألیف اولنمش افادهسی یوق کتابلردن عبارتدر زعم ایدر ایدک .

بز او وقت بلاغت عربیهیی تقدیم تأخیردن ، تعریف تنکیردن ، حذف ذکر دن ، قصر تعمیمدن ، حقیقت مجازدن ، اطناب ایجازدن ، محسنات بدیعیه تعبیر اولنور ، تکلیفات لفظیهدن عبارتدر بیلور ایدک .

بز او وقت اصول فقهیهیی ، آیات قرانییهیی تسأویل احادیث نبوییهیی تکذیب ایچون ، وضع اولنمش کلیاتدن عبارتدر اعتقاد ایدر ایدک . بز م اعتقادمزده اصول فقه توضیح تلویح جمع الجوامع منہاج الوصول کبی کتابلرده بیان اولنمش مسائل لفظیه قواعد منطقیه ایله اختلافات کلامیهدن عبارت ایدی .

بز او وقت علم توحیدی اعتقاد اسلامی جهلیات جدلیات خلاقیات اساسنه مبتنی اولمش علم کلامدن عبارتدر ظن ایدر ایدک بز م گمانمزه کوره عند الله مقبول ایمان یقینی قدم حدوث زیاده عینیت نفی هیولی ابطال عقول کبی اصللر اوزرینه تأسیس اولنمش بر « ایمان استدلالی » دن عبارت ایدی ، « هر بر آدمه نظر فی معرفه الله واجبدر . » دهرک تردد شك اریاب ایله مستوق دگل ایمانی اعتبار ایتمز ایدک . برهان متوقف برهان غیر متوقف کبی صوگ درجه واهی غایت ساقط دلیل کلامیلره استناداً اثبات وحدت ، اثبات وجود مسئل لرنده تألیف اولنمش « رساله اثبات واجب الوجود » کبی بیهوده شیلری مدرسه شاگردلرینه تعلیم ایدوب بی چاره شاگردلرک قلبلرنده وار قدر نور ایمانی تماماً سلب ایدر ایدک . بونک اوزرینه « برهان تمنع » کبی دلیللره « فخر الشیاطین » تسمیه اولنور اعتراضلری ایراد صوکنده دهنندن عجزمزی اعتراف ایدوب « دینی مدرسه » لرده اهل اسلام اولادینی خالص کافر ایدر ایدک . ناگاه « حکمة خلق » « بد عالم » کبی اک بیوک مسائلدن بحث ایدر ایسه ک غایت قاصر صورتده بحث ایدوب « تمنعین حق » ایله ایدر ایدر ایدک

بز او وقت فلسفہ الہیہی اسکی یونان میفولوجیاسندن یعنی یونانک
 اساطیر دینیہسندن خرافات قدیمہسندن عبارت خیال ایدر ایدک . بزم
 گمانزہ کورہ حکمت الہیہ عقول عشرہبی اثباتدن ہمہ موجوداتی اون
 مقولہیہ حصردن عبارت ایدی . بزم فلسفہ الہیہمزہ کورہ ہمہ موجودات
 فلک تاسع دروننده محوی قالمش غابت از شیلردن عبارت ایدی . واجب
 الوجود تسمیہ اولنور خالق عالمک مخلوقاتی یالکز بر پورتقال کبی شیدن
 عبارت اولوب خالق عالمده بزم کبی عاجز ہم فقیر اعتقاد اولنور ایدی .
 فلک قمر دروننده حادث اولور شیلری ایجاد ایچونده « عقل فعال » نامنده
 دها بر کوچک خدا اثبات اولنور ایدی . بویلہ شیلرک هر برینه فلسفہ الہیہ نامی
 ویروب ، بز ، یعنی روسیاده دینی مدرسہ طلبہلری ، حکمت العین الافق
 المبین کبی کتابلری غایت اجتهاد ایله کامل اخلاص ایله مطالعہ ایدر ایدک .
 بز اووقت قرانی یالکز ثواب ایچون مسجدلرده مجلسلرده قبرستانلرده
 بوش وقتلرده تلاوت اولنور اذکاردن عبارت بیلور ایدک . احادیثی ایسه
 موثر بقلری وعظ اثناسنده ترغیب یا ترہیب ایچون ذکر اولنور افعال موضوعہدن
 عبارتدر دیر ایدک .

اووقت بزم درسلمرز ملاجامی دن ابتدا اولنوب . ایساغوجی شمسیہ
 تہذیب سلم عقائد نسفیہ حکمت العین کبی افادہسز کتابلرک غایت ردی
 حواشیلرینی شرحلرینی اوقو سوکنده عقائد عضدیہ شرحی ملا جلال ایله
 ختم اولنور ایدی .

بوندن ماعداً ہیچ برشی یوق ایدی . حدیث یوق ایدی . تفسیر یوق
 ایدی . فقہدن کتاب الطہارات کتاب الصلاة کبی عباداتہ کتاب النکاح کتاب
 الطلاق کبی معاملاتہ عائد شیلردن ماعداً برشی یوق ایدی . تاریخدن نہ
 تاریخ عمومی ونہدہ تاریخ اسلام وار ایدی . علوم طبیعہدن علوم ریاضیہدن
 برشی یوق ایدی . حسابدن وار ایسه یالکز فرائض ایچون لازم اولان
 دورت عمل قدر برشی وار ایدی .

مدرسہلر مزک تربیہسی مبالغہسز یالکز شو قدر ایدی . دینی
 مدرسہلر مزدن منتهی صفتیلہ چیقہش طلبہلر علوم عربیہدن آثار اسلامیہدن
 تمام معناسیلہ غافل چیقارلر ایدی .

علی العاده هر طلبه عادی درس‌لری تمام ایدوب یا خود تمام ایتمزدن،
مدرسه‌دن چیقوب محله بولنورسه امام اولارق جمع ایتمش متاعلرینی صاتمیه
یعنی بر مدرسه‌ده تدریس ایتیمه شروع ایدر ایدی .

مدرسه‌لرمنزک طلبه‌لرمنزک ، مدرسه‌لرمنزک شو حاللری روسیاده بر قاچ
یوز سنه‌لر شویله دوام ایدوب ، عاقبت بزم مدرسه‌لرده بزم حضرتلرده علوم
عربیّه علوم اسلامیه شو کونگی حالنه تنزل ایتدی . (البته بویله حضرتلر هر
بر علمی و علی الخصوص آثار اسلامیه قدیمه‌یی انکار ایدرلر ایسه غریب عجیب دگل .)
بن ، بیلهم نصل بر طریقله بیلهم نه‌یه استناداً . اسکی دن بیرو شو
حالمزه راضی دگل ایدم . علوم اسلامیه‌نک اوقدر انحطاطی آثار اسلامیه‌نک
اوقدر مسکنتی بنم عندمده غایت مستبعد ایدی . فقه اسلام جامع الرموز
کبی شیدن ، اصول فقه توضیح تلویحده وار مسائل لفظیه‌دن ، اعتقاد اسلام
تفتازانی شرحنده سرد اولنمش مسائل خلافیه‌دن عبارتدر اعتقادی بنم قلبم‌دن
غایت بعید ایدی . ادبیات عربیه یالکز بالالار اویونجغی کبی صنائع لفظیه‌دن
محسنات بدیعیه‌دن عبارت قالور خیالی بگا غایت غریب کوز و گور ایدی .
» بزده اصلاً یوق ایسه‌ده ، هر بر علمده غایت مکمل صورتده تألیف
اولنمش آثار اسلامیه کلیتله البته وارد « امیدى بن‌ده قوتلندی . سوق
و غبتله توکلاً علی الله اوزاق مملکتلره سفر ایتدم . تورکستان ، استانبول ،
مکه ، مدینه ، سوریا ، شام ، هندستان مصر مملکتلرینه واردم . او ممالکت
مدرسه‌لرینی تقریباً بزم روسیا مدرسه‌لری کبی بولدیم . فقط خدایه شکر
امیدسز فالمامد :

کشکولمی اله آلوب خیرجی کبی قاپودن قاپویسه کیزه‌رک اهل علم
حضورنده خصوصی صورتده استفاده ایتدم دائماً او مملکتلرک کتبخانه‌لرینه
مداومت ایدوب آثار اسلامیه‌یی مطالعه ایدر ایدم . علمای اسلامک عمومأ
علوم و معارفه دائر خدمت‌لرینی کوروب غایت مهمون اولدم . شبهه یوق
البته بن یالکز ملیوندن برینی کوردیم . فقط او یله ایسه‌ده او آثار بنی قانع
ایدر درجه‌ده وافر ایدی .

باخصوص اهل فقهک اهل حدیثک عاوم عربیه اهللرینک خدمت‌لری بگا
غایت واسع کورندی : اهل حدیثک احادیث نبویه‌یی ضبط ایتمک علوم

حدیثیہ تفصیل و تحقیق ایتمک امرندہ کو سترمش خدمتاری ہر کسی قانع
 ایدر در جہدہ مکمل ایدی . اہل فقہک علوم شرعیہ بی تدوین بابتہ مہارتلری
 اصول شرعیہ دن احکام شرعیہ بی استنباط امرندہ اجتہادلری کلی اقتدارلرینہ
 غایت عالی ہمتلرینہ شہادت ایدر ایدی . امام محمد بن الحسن الشیبانی
 حضرتلری نہ قدر بیوک ہمتلی فقیہ مجتہد ایمش کہ علم فقہی علوم ریاضیہ
 احتیاج ذلتندن ہمایہ ایتمک ایچون فقیہلرہ مخصوص حساب
 فقیہلرہ مخصوص جبر اختراع ایتمشدر . مسائل وصایایی حل حقندہ
 دورت طریق وضع ایتمشدر کہ تماماً قواعد جبریہ کبی مطردلر در .
 علوم عربیہ اہل لرینک خدمتاری بگا دہا غریب دہا عجیب کورندی :
 بن ابتدا ادبیات عربیہ یالکنز بیہودہ تکلفات فارغہ دن عبارت اولان
 صنائع لفظیہ محصور در گمان ایدر ایدم . اشعار عربیہ یالکنز خیر چیاک
 قصیدلہ امیرلری مدح وقتندہ انشا اولمش نظم دن ، یاخود ہر محبوبک یوزینہ
 کوزینہ قدینہ قامتہ پرستش یولندہ سویلنمش چون دن عبارتدر خیال ایدر ایدم .
 لکن حقیقت اویلہ دگل ایمش ! از ایسہدہ دواوین عربی او قودم . رسم
 طبیعت بابتہ جاہلی عربلرک مہارت تصویر یلرینی کوروب اشعار عربی حقندہ
 گمانم یکبارہ متبدل اولدی .

حریت ، حماست ، اقدام ، ثبات ، اقتصاد ، احتیاط ، مروت ، شہامت ،
 عزت نفوس ، کرم ، سماحت ، عفاف ، نزاہت ، صدق ، وفا ، حسن عہد کبی
 اک بیوک خصائل حمیدیہ اک عالی اخلاق انسانییہ عائد غایت بلیغ غایت
 چوق اشعار او قوب ادبیات عربیہ محبت ایتمیہ باشلادم .

فقط بن همان اشعار عربیہ افکار عالیہ دن ، عالم وجودک حکمتہ عائد
 فلسفہ دن ، حیات انسانک اسرارینہ دائر افکار عمیقہ دن خالینر گمان ایدر ایدم .
 عاقبت دواوین عربدہ اوشیلرک ہر برینہ و فرتلہ تصادف ایدنجہ ، لفظک تمام
 معناسیلہ ، حیران اولدم .

عصر مزده مطبوعات عالمی غایت کینکدر ہر شی ارزان بہا ایلہ بولنور .
 بندہ مطبوعات عثمانیہ مطبوعات روسیہ واسطہ سیلہ شو صوک عصرلردہ
 غربدہ غلیبان ایدوبدہ اوروپایی طوعاً او کرہاً ترقیات مدہشہ یولنہ سوق
 ایتمش افکار فلسفیہ بی او گرندم .

غربده بالکمز شو صوڭ عصرلرده وجوده کلدی خیال اولنور افکارڭ
هر برینی آچیق صورتده بن دواوین عربده بولدم .

مثلاً امور دینیده ره فورماسیه فکرینی ، امور سیاسیده اختلال انقلاب
ره الوسیه افکارینی ، حکومت مطلقهیی حاکمیت مستبدهیی جرح فکرلرینی غایت
حریتله ابوالعلا حضرتلرینڭ «اللزومیات» اسملی دیواننده بولدم .

او ییله بیوک افکار اور وپاده اکتشاف طریقله وجوده کلشمی ؟
یا خود ابوالعلا کبی رجال اسلامڭ آثار عالیهسندن انتحال طریقله
توره مشمی ؟ اوجهت بزه شمدی لازم دگل . مطلب ترقیات عالیهدن عد
اولنمش او افکارڭ آثار اسلامیهده نه قدر زماندن بیرو وجودینی بیاندر .
ملت اسلامیه اولگی عصرلرده علوم و معارفه عائد شیلرڭ بعضلرینی
دیگر ملتلردن اقتباس ایتمش ایسهده ، معنای خصوصیه ، ادبیات تعبیر
اولنور شیلری هیچ بر ملتدن اقتباس ایتمه مشدر .

حال شویله ایکن اشعار عربیه دیگر ملتلرڭ ادبیاتنه پیرو اولمایوبده
بر منتهای کماله ایرشدی ، دریای معرفت اطلاقنه شایان اولور درجهده منبع
عرفان اولدی .

بن دواوین عربیهیی فکراً و فلسفهً شو درجهده فائق بولدم . لاجل ذلك
سودم ، تحصیلنه رغبت ایتدم ، تعالیم عربیهیی احتراماً قبول ایتدم .
شو دعوالریمی اثبات ایچون عالم انسانیتده بر نادره اولارق وجوده
کلمش صوقور ابوالعلا حضرتلریله اللزومیاتی شاهد ایدرسهم ، گمان ایدرم ،
دعوالریمی اثبات ایتمش اولورم :

هر شیده غایت حریتله اداره افکار ایتمگی انسانلره اڭ اول ابوالعلا
حضرتلری تعلیم ایتدی . بوڭا دائر سویلنمش بیتلر اللزومیاتده غایت چوقدر . از جمله

یتلون اسفارهم والحق یخبرنی	بان آخرها مین واولها
صدقت یاعقل فلیبعد اخو سفه	صاغ الاحادیث افسکاً اوتاولها
طال العناء بکون الشخص فی امم	تعد فریة غاویها معولها

تاریخ بزه کون کبی کوسترورکه روی ارضده شرقاً و غرباً هر بر ملتڭ
بیگلرجه سنه لر قارا کللق عالمنده بقاسی روحانیلری النده احتباسلرندن ناشی
اولمشدر . اسکی ملتلر سندنه معابد النده ، یهود نصاری احبار و رهایینڭ

تحت قهرنده، اهل اسلام ايسه بر طاقم قصابر گمراه صوفيلر جاهل فقيهلر
تحت تهديدنده انوار عقل دن بی بهره اولوب قالدیلار. دولت ادراك مستبدلری
حریت افکاری اڭ بیوک جنایت کبی کوستروب، افسانلری یالکز امور
دینیهده دگل بلکه امور طبیعیهدهده فکر دن شدتله منع ایدرلر ایدی.
اڭ اول آنلارڭ علیهنه اعلان حرب ایدوب، عقلڭ حقوق مقدسه لرینی
حمایه ایدن ذات بزم فیلسوف اسلام ابوالعلا حضرتلری اولمشدر.

فیلسوف جنابلری دیر:

وكم غرت الدنيا بنیها وساعنی
ساتبع من يدعو الى الخیر جاها
مع الناس مین فی الاحادیث والنقل
وارحل عنها. ما امامی سوی عقلی!
ومن كان فی الاشیاء یحکم بالحجی
تساوی لده من یحب ومن یقلی
هرملت ده فساد ادیان اهل دینڭ تاویلاتندن، امور باطله یی ابتداء علوندن،
اخبار کاذبه شیوعندن ناشیدر.

امام ابوالعلا حضرتلری دیر:

قد اختل الانام بغير شك
اطاعوا ذا الخداع وصدقوه
فجدوا فی الزمان او العبوه
وكم نصح النصیح فكذبوه
على آثار شیء رتبوه
وابطلت النهی ما اوجبوه
ارادوا الطعن فيه وشذبوه
لبئس الرهط رهط خربوه
يقوم من التراب مغیبوه
قلیل فی المعاشر منجبوه
وكم سأل الفقیر فخببوه
اذالوا ما سواه وعیبوه
توخته اليهود لیصلبوه
لئلا ینقصوه ویجدبوه
لسوء فی الغرائز اشربوه
وقد صانوا الادیم وسربوه
ولم یطهر به متنسبوه
ومات الخیر منكم فاتدبوه
ویندکر ان فی الایام یوماً
وما یحدث فانا اهل عصر
رجوا ان لا یخیب لهم دعاء
اذا اصحاب دین احکموه
وقد شهد النصارى ان عیسی
وما ابهوا وقد جعلوه ربا
تمیج قلوبهم ما اودعته
اضاعوا السرلما استحفظوه
لهم نسب الرغام وذاك طهر
ادیل الشر منكم فاحذروه

ارباب ادیان الئده عقل انسانك شانی تماماً هضم اولنمش ایدی .
 خصوصاً نصرانیت عالمنده ارباب کنائس الئده عقل انسان کلیاً اعتباردن اسقاط
 اولنمش ایدی . بزم اهل کلام عقل انسانی اعتبار مسئلهسندده اختلاف ایدوب
 اشاعره کبی مذهبلر عقل انسانی اهتضام طرفنه میل ایتمشلر ایسهده ، علمای
 اسلامدن اهل تحقیق عقل انسانی هر شیدن مقدم اعتبار ایتمشلردر . عقل
 هر حقیقتك میزانیدر . حقیقتك حقیقی وزن عقل ایله ثابت اولور . میزان
 عقلده طفیف کلن شی بازار حقائقده رائج اولماز . منقولك صحتی ایچون عقل
 صریحه مطابقت ضروردر . منقول صحیح دائماً معقول صریحه مطابق اولور .
 معقول صریحه مطابق دگل نقل هیچ بروقت صحیح اولاز .

لکن عقل نهدر ؟ معقول صریح نهدر ؟

هر بر انسانك وهمی هر بر انسانك رأیی عقل صفتیله تلقی اولنهماز . حتی
 علم نامیله اهل علمدن منقول اول کلمش شیلرده دائماً حقائق معقوله صفتیله
 قبول اولنهماز ، احياناً انواع محالاتی بر آرایه طوپلارلرده ، «اشته علم شودر !
 اوقو ، بیل !» دیرلر : بویله شیلر قرناً بعد قرن اهل علم الئده تدریس اولنور .
 علم نامنده اولان اوخیالات باطله انسانلر قلبنده اویله رسوخ ایدر گه عقل
 بشری او اوساخدن تطهیر ایچون الك بیوک رجالك یوزلرجه سنه لر امکلری
 لازم کلور .

شمدی شو کون معلوم اولدی : اسکی علوم الهیه اسکی علوم طبیعیه
 اکثریاً ظنون باطله دن ، هیئت قدیمه ایسه تماماً محالات واضحه دن عبارتدر :
 شو کون هیئت قدیمه یسه نظر ایدن انسان اسکی حکیملرک او قدر محالاتی
 قبوللرینه تعجب ایدر . حکیملری معذوره کورسون ، لکن او قدر محالاتی
 حقیقت صفتیله تلقی ایدوب ، معقولاته تطبیق خولیا سیله ، نصوص شرعییه
 تأویل تحریف ایتمش متکلملره نه دیه جک ؟ علوم کلامیه لرینه مغرور اولان
 او متکلملرده نه معقولاتی تحقیق ایده بیلک همتی ، ونهده قلبلرنده نصوص
 شرعیلرک قدسیت و حرمتی وار ایدی . بونلار ، کورورسن ، نصوص
 شرعیلری ظواهر لفظیه مجازات لغویه تسمیه ایدوب ، بر دفعه آیات قرانیله
 سنن نبویه لرک علمی اهمیتلرینی کلیاً ابطال ایدرلر ؛ بونکلده اکتفا ایتمه یوب ،
 کندولرینک وهمیات کلامیه لرینی ادله قطعیه کبی اعتبار ایدرک ، تأویل

تعریف ایدوب ایکنجی دفعه دهانصوص شرعیلهری تماماً هدر ایدرلر. بوندن صوگ، بیلهم نصل بر جسارتله، کندولرینک فکرلرینی قبول ایتمهین آدملری یا تکفیر ویا خود تضلیل ایدرلر.

مشاهده، وجدان، یاخود حکم ضرورتله معلوم اولان شیء شارع نظرند «معقول صریح» اولور. معقول صریح یاخود بوگا بالضروره مبتنی اولان شیء نظر شریعتده هرشیدن مقدم اعتبار اولنوب بوگا مخالف شیلرک هربری مردود اولور.

امام حاکم اسناد صحیح ایله عبدالله بن عباس حضرتلرندن روایت ایدر: «ان النبی قال لرجل تری الشمس؟ قال نعم. قال علی مثلها فاشهد اودع.» شو حدیثک حکمیله قطعاً بالمشاهده معلوم دگل برشیده شهادت وبرمک جائردگلدر. شهادت کبی بر امر جزئیده قطعاً معلومیت لازم ایسه کلیت مطلوب اولان مسائل علمیهده قطعاً معلومیت بالضروره لازم اولور.

«قل انما حرم ربی الفواحش ماظهر منها وما بطن والاثم والبغی بغير الحق وان تشرکوا بالله ما لم ينزل به سلطاناً وان تقولوا علی الله ما لا تعلمون.» (اعراف - ۳۳)

شو آیتده محرمات دورت رتبه اوزرینه ترتیب قیانهشدر: (۱) ظاهر یاخود باطن فواحش، (۲) اثم وظلم، (۳) اشراک بالله من غیر برهان، (۴) من غیر علم حکم ایتمک.

شبهه یوق شو ترتیب ادنی دن اعلایه ترقی طریقیله ترتیب اولنمشدر یوقسه اشراک بالله حراملرک اثم ادناسی اثم کوچگی اولمق یاخود کوچگی ایله بر رتبهده اولمق لازم کلور ایدی. ترتیب علی سبیل الترقی اولور ایسه بالضروره من غیر علم حکم ایتمک گناهلرک اثم بیوگی حراملرک اثم شدیدی اولور. «ولاتقفی ما لیس لک به علم ان السمع والبصر والفواد کل اولئک کان عنه مسولاً.» (الاسراء - ۳۶).

شو آیتده خدای من غیر علم حکم ایتمک دن نهی ایتمشدر. انسان بعضاً مشاهده سنده یاخود احکام عقلیه سنده غلط ایدر. او یله اولور که انسان بر سوزی ایشیدر لایقیله آکلماز، آکلادم گمان ایدر؛ یاخود کوزیله بر شیمی کورور، کما ینبغی فرق ایده من، تماماً اشتباهسن کوردم خیال ایدر. شو یله ایکن قولاغنه

کوزینہ اعتماد ایدہرک احکام اجرا ایدر . شبهہ سن بویله احکام غلط اولور . انسانک احکام عقلیہ سنده خطاسی دها زیادہ در . زیرا اگر حکم من غیر برهان اولور ایسه یا خود بر برهان باطل دن استنباطاً حکم واقع اولور ایسه بلاشبہہ اویله حکم باطل اولور .

فرض ایدہلم برهان برهان صحیحده اولسون . فقط اکثریاً اویله اولور که انسان بر غرضک الجاسیلہ برهانی غیر محلندہ استعمال ایدر . یا خود عام دگل برهانی تعمیم ایدر ؛ یا خود کندوسنک هواسنہ باطلنہ دیگرلری ده دعوت ایتمک آر زوسیلہ برهان صحیحی تاویل ایدر ده مقصدینی اثبات ایتمش کبی اولور .

شویله خصوصلر ده تثبت واحتیاطی امر ایدہرک قران ده «ان السمع والبصر والفوادکل اولئک کان عنہ مسولاً» آیت کریمہ سی ذکر اولنمشدر . یعنی انسان سمع بصر کبی مشاهدہ سنہ یا خود حکم فواد کبی وجداننہ استناداً حکم ایدر ایسه احتیاط وتثبت ایتسون . زیرا انسان بونلرک هر برندن مسئل اولور . شوشیلر ده مساهلہ ایلہ خطایہ ارتکاب ایتمک عندالله حرام اولان برسیئہ در . «کل ذلک کان سیئۃ عند ربک مکروهاً .» (الاسراء - ۳۸)

شو معنی ده اولان آیتلرہ حدیثلرہ استناداً تمام اعتمادلہ دیه بیلورز : احکام علمیه احکام اعتقادیه ده حقیقی قطعاً معلوم دگل شیلری حقیقت در صفتیلہ قبول ایتمه مک ، غرض دن هوان غایت احترام ایدہرک حقیقتلرنده هیچ بر صورتلہ اشتباه اولماز در جده تمام وضوح ایلہ عرض وجود ایدن شیلردن ماعدا هیچ بر شیبی مغفولات قطارینہ قویماق لازمدر . یعنی مسائل علمیه ایلہ مسائل اعتقادیه ده حقیقی قطعاً معلوم دگل دلیللری اعتبار ایتمه مک لازمدر . شو حقیقت اویله بر حقیقت در که هر بر استدلال ده اساس کبی اعتباری ضرور بر قاعده اصلیه در .

مسائل علمیه ده خطا غالباً شو حقیقتی شو قاعده اساسیه بی رعایه ایتمه مکدن کلور ، زیرا هر مسئله اوزرنده ، نه قدر سهل نه قدر طیفی مسئله ایسه ده ، ظنون دائماً متضارب اولور ، هر کس هواسنہ موافق ظنی اختیار ایدر ده اختلاف چوغالور . اختلاف چوغالدقچه اونسبت ده عقل بشردن حقیقت اوزاق کیدر . بیگلر جه سنه لهر علم ده اگ بیوک عقول اشتغال ایدوب ده ریاضیاتدن ماعدا هیچ بر علم ده مافشه دن اشتباهدن یافه قورتارمش بر مسئله بولنه مایور

ایسه اصل سببی شودر؛ ریاضیات ده شرقاً و غرباً هیچ بر مسئله ده اختلاف یوز
کو سترمه مش ایسه اصل سبب همان اودر. براهین ریاضیه ده قطعیت اعتبار
اولندیغی ایچون هیچ بر مسئله ده اختلافه محل قائم مشدر؛ دیگر علملرده اهلی
طرفندن ظنیات قبول اولندیغی ایچون هر مسئله ده اختلاف دائماً میدانه کلوب،
اختلاط افکار حقیقتی الدن قاچیر مشدر.

انکار ایتمه یورم هر علم ده، ریاضیات کبی، حقیقتی قطعاً معلوم مبادی
هر وقت بولنماز، احیاناً طبیعیات هیئت کبی علملرده حوادث کونیه بی تعلیم هم
بیان یولنده «فرضیه» نامنده چوق شیلر وضع اولنوب موقتاً قبول اولنور.
او علملرده او یله فرضیه لری بر حاجت علمیه ایچون موقتاً قبول ایدوب طور مق
ضرور اولور. سوکوره تجربه لز بعضاً او فرضیه لری تأکید ایدوب حقائق علمیه
رتبه سنه ایصال ایدر لر؛ بعضاً، هیئت قدیمه فرضیه لری کبی، براهین قاطعه دلالتیله
بطلان لری ظاهر اولور.

لکن مسائل اعتقادیه ده ایش او یله دگلدنر:

اهل کلام، مسائل اعتقادیه ده قطعیت شرعاً لازم ایکن، شو طریق حق
مستقیم دن انحراف ایدوب اعتقادیاتنه غایت چوق ظنیاتی درج ایتمشلر. شو
حالتک تأثیر یله بر طرفندن شرعاً معتبر ایمانک قدسیتی اهمیت غایت تنزل
ایدوب دیگر طرفندن اهل اسلام بری برینه قان دشمن غایت چوق مذهبلره متفرق
اولدیلر. شو افتراقک علمی سیاسی دینی ضرر لرینی تعداد ایتک بزه بوراده
عائد دگلدنر یا خود دهها طوغریسی ممکن دگلدنر. لکن شبهه یوق اسلام
باشنه هر بلیه یالکوز شو افتراق دن کلدی.

ظنیاتی باب اعتقادیه قبول ایتیمه داعی یوق ایکن، مؤمنک ایماننه بوجه
من الوجوه مناسبتی یوق ظنیاتی تدسیس طریقله اهل کلام اعتقادیاتنه درج ایتدی.
اعتقادیات ده قطعیت شرعاً شرط ایکن قطعیتی هدر ایتدی. ظنیاتلرنده کندولرینه
مخالف اولانلری تضلیل ایدوب تا قیامت دواسی یوق وبای افتراقی عالم
اسلام ده نشر ایتدی. حتی کندولرینه بیله مفهوم دگل مسائلی هدماً للاسلام
اعتقادیاتنه وضع ایدوب قلوب اهل اسلام ده، لفظک تمام معناسیله، حرج
وحیرتی احداث ایتدی.

اہل کلامک شو حاللرینه قصوردر دیر ایسه کده یا خود خیانت در دیر ایسه کده روادر. بوکا ماعدا دها متعدد قصورلری خطالری واردر. از جمله: اہل کلام حدود ادلہ دہ توفقی ایتہ یور. دلیلک احاطہ سی وراسندہ اولان شیلرہ حکم اجرا ایتہیہ عجبہ ایدر. عام دگل دلیلی تعمیم ایدر. رویت عقلیہ سی تحتہ مندرج دگل شیلرہ حکم اعطا ایدر. شو خطا ادرا کمز حدودینی ارادہ مزله تعدی ایتمکدن، لایقیلہ آکلا ناماش شیلر اوزرینہ جسارتلہ اعطای حکم ایتمکدن، کندومزی اقتدارمزدن چوق زیادہ مقتدرگمان ایتمکدن ناشی اولوب، خطای علمی اولمقدن زیادہ، عجلہ عجب بالنفس کبی خطای اخلاقی اولور. اویلہ ایدنلر «ومن یتعد حدودالله فاولئک ہم الظالمون.» (البقرہ - ۲۲۹) آیت کریمہ سی حکمی تحتہ الک ابتدا داخل اولورلار. شو خصوصہ فقیہک محدثک دعوی ایدن اہل تالیفک بعضلری اہل کلام کبی سلوک ایدوب آیات واحادیث دن استدلال ایدر ایکن، تفریعات فقیہدہ غایت توسع ایدہ رک، مناسبتی وار یوق تفریعلری سرد ایتمکدہ مبالغہ ایتمشلردر.

اہل کلامک دها بر خطالری ادلہیی دعوالرینہ تابع ایتمکلر ایدر. آنلار اولاً بر دعوی ابتداء ایدرلر. سوکرہ او دعوالرینی اثبات یولندہ هر نوع فدائیلک کوستروب، نصوص شرعیہیی تاویل تحریف ایله ایسه دہ، دعوالرینی اثبات ایتہیہ اجتهاد ایدرلر. بونک تاثیریلہ «علم توحید اسلامی» دن عبارت اولان علم کلام مجتمع اہوا اولوب «ولا تتبعوا السبل فتفرق بکم عن سبیلہ» (الانعام - ۱۵۴) آیت کریمہ سنک حکمنہ مصداق اولور.

اہل فقہک اہل حدیثک مقلدلری دہ اماملرینک اصولرینہ وفاقاً تخریج اولنمش فروع فقیہیہ آیات قرآن ایله احادیث نبویہ دن، تکلفات تاویلات طریقیلہ اولور ایسه دہ، شواہد آرارلار. بونک تاثیریلہ فقہ اسلام قراری انتظامی یوق احکام غیر مضبوطہ دن عبارت قالمشدر. شریعت اسلامیہ احکام فقیہیہ سی بر قاچ رجال طرفندن وضع اولنوب، انضباطی حد امکان دن خارج مسائل اجتهادیہ دن عبارت اولمشدر.

مسائل فقیہیہ استدلال بابندہ فقہا ایله اہل حدیثک کندولرینہ مخصوص غایت غریب، احياناً غایت ضائع، وبعضاً مضر استدلاللری واردر.

از جمله :

بوجه من الوجوه فائده عملیه سی یوق، فروع فقهیه آداب شرعیه یه اساس دگل، دیگر مسائل فقهیه بی استنباطدهده مقدمه اولاماز مسئله لره خوض ایدوب، او یله مسئله لری تأیید ایچون دائماً آیات قرانیه ایله احادیث نبویه دن دلیل آرارلار. مثلاً واجب خیر، تکلیف کفار، اولاد مشرکینک دار قیامتده محلی، صلات وسطایی تعیین کبی غایت چوق مسئله لری، اهمیت علمیه سی وار شیلر کبی تمام اعتنا ایله، بیان ایدوب آیات واحادیث ایله تئید ایدرلر.

بو یله شیلر «یا ایها الذین آمنوا لاتسلوا عن اشیا ان تبدلکم تسوکم.» (المائده - ۱۰۱) آیت کریمه سی تحتنه مندرج اولوب، بر طرفدن «من حسن اسلام المرء ترکه ما لا یعنیه» (ترمذی عن ابی هریره) حدیث جامعنه مخالفط طریقله اشتغال بهالا یعنی اولور، دیگر طرفدن طلبه لری فائده سی اهمیتی یوق شیلرله اشتغاله تعوید اولور.

شبهه یوق ثمره علمیه سی فائده عملیه سی یوق استدالات هم ضائع هم بیهوده هم مضر اولور.

فقیه لرک محدث لرک بوندن ده ا زیاده مضر استدلال لری وار در :

از جمله :

اصول شریعت حکمیله، ضرورات حیات اقتضاسیله، مصالح هیئت اجتماعیه طلبیله لزومی مطلوبیتیر. قطعاً ثابت شیلرک جوازینه یا خود عدم جوازینه صحیح یا ایسه سندنده کلام وار حدیث لری دلیل قیلار ق ایراد ایدرلر.

مثلاً: لغات اجنبیه بی تعلم جائز می؟ علوم صحائفده سطورده تدوین رومی؟ خاتونلاره کتابتی علومی تعلیم مشروع می؟ فلان وفلان علوم لری فلان وفلان صناعت لری او گرنمک منهی دگلمی؟ علوم نافع می انسانلره القا ایتمک ایچون مجلس عقد ایتمک بدعت دگلمی؟ حساب کبی ریاضیات کبی حقیقی قطعاً معلوم شیلری شریعت اعتبار ایدر می؟ و ابورلاره بنوب بحار اوزرنده حرکت ایتمک مخاطره بالنفس اولاماز می؟ کبی ضرورتی لزومی قطعاً معلوم شیلری دلیل محتاج کبی کوستروب صحیح یا خود غیر صحیح احادیثله استدلال ایدرلر.

بویله استدلالر ظاهر آ جائز کبی اولور. لکن حقیقت حالده بویله استدلالات اصلاً جائز اولماز. زیرا اولاً ضرورتلری قطعاً معلوم شیلره استدلال بیهوده در. ثانیاً دلیلاً دعوایه مطابقتی لازمدر. کندوسی یاخود جوازی قطعاً معلوم شیلره قطعیتی افاده ایدر دلیل ضروردر. اخبار آحاد ایداً قطعیتی افاده ایده مز. ثالثاً اویله استدلالر انسانلرک ضرورات حیاتده ترددلرینی ارتیابلرینی وسوسهلرینی انسانلره عادت ایدر ضرورات حیاتده وسوسه و ارتیابلرک تأثیریه هیئت اجتماعیهده انسانلرک ترقیات مدنیهلرینه غایت کلی صورتده سکتیه عارض اولور. شرقاً و غرباً اهل اسلامک حال جهودده قالب بدنیلرینه اسبابلرک بری شودر دیسهک خطا اولماز. رابعاً حاجات ضروریهده اخبار آحاده تمسک ایتمک گویا « شریعت اسلامیهده اویله شیلرک اثباتنه کفایه ایدر قدر دلیل یوقدر. » دیمک اولدیغندن، بر طرفدن دین اسلامه عدم کمالی اسناد، دیگر طرفدن روح شریعتدن غفلت اولور. بونک ایجابیل « حاجات مدنیهلرک هر برینه شریعت اسلامیه وفا ایتمه یور. » خیالی انسانلرده کوکلشور.

شو عصر مزده احوال سیاسییه بی امور اجتماعیه بی اصلاح یولنده میدانه کلمش قوانین اساسیه، حریت مطبوعات، حریت اجتماع، اصلاحات علمیه کبی اک بیک مسئلهلری شریعتیه تطبیق دعواسنده اولانلارک کتب فتاوییه یاخود دواوین سننه مراجعتلری، بر شی بولامازلار ایسه او کبی مسئلهلره انکارلری، بنم سوزمی تصدیق ایجون کفایت ایدر بر شاهد قطعی در. او کبی بیک مسئلهلری ملاحظه ایدر ایکن، مصالح منتظرهلرینه مفسد ممکنهلرینه نظر ایتمه یوب، یالکز کتب فتاوییهده بولنورمی؟ دواوین سنن ده بر اصلی وارمی؟ دیمک، یوق ایسه بلامبالا رد ایده ویرمک طوغریدن طوغرییه شریعت اسلامیه شبهه سز بر جنایت اولور.

بنده انکار ایتمه یورم: کلیت یاخود اکثریت آرا ایله قبول اولنمش مسئلهلرک هر بری دائماً صحیح اولماز. احياناً اویله اولورکه بوگون یا بو عصرده صحیح کبی کورنمش بر قانونک یارین یاخود دیگر بر عصرده بطلانی ظاهر اولور. البته اویله شیلر کیف ماتفق قبول اولنهماز.

هیئت اجتماعیه ده امور اجتماعیه یی اداره ایچون اتخاذ اولنه بیلجک قانون شریعت اسلامییه طرفندن وضع اولنمش میزان ایله وزن اولنور. بوکا شاهد:

«لقد ارسلنا رسلنا بالبینات وانزلنا معهم الكتاب والمیزان ليقوم الناس بالقسط وانزلنا الحديد فيه بأس شديد ومنافع للناس.» (سورة الحديد - ۲۵). شو آیت کریمه منطوقنجه خدای انسانلره ضرورات حیاتلرینی تدبیر ایچون اوچ شی ویرمشدر: (۱) کتاب (۲) میزان (۳) حدید. کتاب دن انسانلر ضرورات حیاتلرینی سرماییه سعادتلرینی حقوق انسانیه لرینی اوگرنورلر.

میزان ایله انسانلر عدالتی قائم ایدرلر.

نصل شیله انسانلر آراسنده عدالت قائم اولور؟

شبهه یوق انسانلر آراسنده عدالت مصالح عمومیه یی حقوق انسانیه یی رعایه ایله اولور. عمومک مصالحی رعایه اولنوب، هیچ بر فردک حقوق انسانیه سنه حقوق شخصییه سنه تعدی اولماز ایسه او وقت انسانلر آراسنده عدالت حقه قائم اولور.

بزم شریعت اسلامییه، حکم قرانله، هیئت اجتماعیه ده امور اجتماعیه یی اداره ایچون وضع اولنه چق هر بر قانونی «مصلح عمومیه» میزانیل وزن ایدر. مصالح عمومیه میزاننده راجح کلن شیی قبول ایدوب، او یله دگل شیلرک هر برینی رد ایدر. دنیاده امور عمومیه یی وزن ایچون مصالح عمومیه دن دها عادل دها صحیح میزان اولماز.

خدای طرفندن انسانلره اعطا اولنمش حدید نه در؟

حدید آیت کریمه «فیه بأس شدید» جملهء جامعه سیله بیان ایتمشدر. بوندن صوگ «ولیعلم الله من ینصره ورسله بالغیب» جملهء معجزه سیله ایضاح ایتمشدر.

شو بیانله شو ایضاح دن تمام وضوحله معلوم اولور که حدید دیانت حقه یی قوانین عادلیه یی نشر و تنفیذ یولنده خدمت ایدن «قوه تنفیذیه» دن عبارتدر.

شو عصر مدنیت ده علی التدریج مطبوعات صحیفه لرنده عرض وجود
ایدن اڭ بیوک مسائل اجتماعیه لری شریعت اسلامیه یه تطبیق دعواسنده
اولان زمانیز فقهای انظار عالیهر لرنی یالکز کتب فتاوییه حصر ایتمه یوب،
ممکن بولورلار ایسه نظر عالیهر لرنی احياناً اصول شرعییه هم ده آیت
کریمه ده مذکور «میزان سماوی» یه عطف ایتسونلر. زیرا شارعک احکام
عامه سی بلا شبهه فتاوی تالیف ایدن انسانلرک افکار محصوره ضیقهر لرندن
قیاس قبول ایتمز درجه ده هم کثیر هم وافی هم عالیدر. اوپله ایتمز لار ایسه
یا قصدا یا جهلاً شریعت اسلامیه جنایت ایتمش اولورلار.

بڭا قالورسه بن کندم «شریعتی مدنیت یه یاخود مدنیتی شریعتی تطبیق»
کبی عبارات سیئه لری تعبیر فاسدلری اصلاً قبول ایدهمم. بنم اعتقاده
کوره انسانلرک شو فانی طار دار دنیاده علوم معارف صنائع اخلاق
جهتلرنجه اڭ بیوک درجه لره وصوللری معناسنک اولان مدنیت بزم شریعت
اسلامیه فرعلرندن بر فرعدر. بوپله ایسه «تطبیق» کلمه سی شریعت اسلامیه
علویتنه قدسیتنه مناسب دگل بر سوء ادبندن عبارت قالور.
بزم فقیهلرک محدثلرک بوکا ماعدا اهمیت سز فائده سز استدلاللری
دها واردر.

جمله دن بری :

بزم فقیهلر محدثلر عادی فعللرک جبلی امورلرک اڭ اوفاق
جزئیاتلرینک ده جوازینه یاخود عدم جوازینه آیات قرانیه احادیث نبویه ایل
استدلال ایدرلر. بونک اوزرینه اکثریاً اوپله اولورکه اوفاق شیلرک
جزئیاتنه آیات احادیثله استدلال ایدن ذات حیات انسانیه ده اهمیت یار
مسئلهرک هیج برینی ده کتابنده ذکر ایتمز.

شو حالک تأثیر یله «شریعت اسلامیه یالکز حیات انسانیه ده اهمیت یوق
شیلرک حکملرینی اوگرتمک ایچون گنه کاشدر» خیالی طلبه لرده متمکن
اولوب، قلوب اهل اسلام دن شرع شریفک اهمیت حرمتی قدسیتی تماماً زائل
اولور. انسانک عقلنه وجداننه شریعتک تسلطی قالماز.

بن منقولاته مقابل قیلنهرق ذکر اولنهرق ده اولان عقل دن بحثم اثناسنده
فقیهلرک محدثلرک مسالک علمیه لرنه تنقید نظریه فکر می بیان ایتدم. بونکله

برابر بن هرکس دن زیاده فقیه‌لری محدث‌لری بلکه عموماً اهل علمی تعظیم و احترام ایدرم. بیلورم ملیوندن بر فضل‌رینی تقدیر ایتیمه اقتدارم یوق، اعتراف ایدرم. لکن بن بوراده فکرمی حریتله عرض ایتمش ایسه‌م اوبیوکلره طعن ایتمک قصدیله دگل. بگامقبول کبی کورنمش فکرلری سویله‌مش ایسه‌م، قبول ایتمگی یاخود تقلید ایتمگی دیگرلره توصیه طریقله‌ده دگل.

بن بنم ذهنندن چیقمش شیلرک هیچ برینه اهمیت ویرم. بیلورم هر کس ده‌عالی فکرلری ده‌عالی تصورلری عرض ایده بیلور. خصوصاً فیض خدایه ده‌از یاده مظهر اولانلار، شوراده سویلنمش فکرلردن قیاس قبول ایتمز درجه‌ده اصوب فکرلری بولا بیلورلر. لکن ادب دائره‌سنده هر کس عقلاً و شرعاً فکرینی سویله‌مک امرنده مختاردر. بن‌ده حقوق ذاتیه‌مدن متمتع اولارق فکرمی سویله‌دم یازدم. شو یولده سویلنمش سوزده هیچ بر وقت طعن اولماز. تکرار ایدرم بن اهل علمی عموماً احترام ایدرم. بزم معارضلرمنز یالکنز کندو منده‌لرینک اماملرینی احترام ایتمک دعواسنده ایسه‌لرده بن هر بر امامی هر کس دن زیاده احترام ایدرم. ساده اوقدر دگل، مجاهیل حیات‌ده اواملرک مسلک‌رینه اتباعاً حرکت ایده بیلسه‌م بن کندومی ال‌ک مسعود ایدرم بزم اهل اسلام عقلی سوء استعمال ایتدکلری کبی حریت افکاری ده‌سوء استعمال ایتمشلردر.

عقل عندالله حردر. هر متفکر، نصوص قطعیه حکمیله، مأجوردر. بزم سلف صالح‌ده تعدد مذاهب حریت افکار اساسنه مبتنی اولوب بالطبع بالضروره وجوده کلمش بر رحمت الهیه ایدی. صوگ کلمش عصرلرده حریت افکار عموم اهل اسلامی طوائف متعادیه یه تفریق ایتمک ایچون ال‌ک بیوک سبب کبی استعمال اولنور اولدی. یعنی عالم اسلامیت‌ده حریت افکار اقتضاسیله سلف صالح عصرنده ظهوره کلمش هر بر فکر صاحبنه نسبتله تدوین اولنوب، اتباعی تقلیدی شرعاً لازم بر علی حده معین مذهب صورتنه افراع اولندی. بونکله‌ده اکتفا ایتمه‌یوب اصول قطعیه ایله شرعاً ثابت حریت افکاری نسخ ایده‌رک مذاهب مدونه‌لرینه همه امت اسلامییه جبراً دعوت ایدر اولدی‌لار.

عالم السر والخفیات محیط الکلیات والجزئیات اولان رب العالمین حضرتلرینک علمیلہ سید الوجود صلی اللہ علیہ وسلم حضرتلرینک علملریننی امام مالک امام نعمان کبی افراد بشرک علملرینہ تماماً مساوی ایدوب، «اشته شریعت شودر. حق شودر. بوکا ماعدالرک هر بری باطلدر.» - «وماذا بعدالحق الاالضلال.» دیدیلر. اکمل الشرائع اولان شریعت اسلامیہ بی برامامک قلمیلہ دورت بش صحیفه اوزرنده یازلمش شیلره محصور در دعوی ایتدیلر عامه ازمان کافه امم وملل ایچون نازل اولمش شریعت کافله کامله بی بر ایکی فقیهک اجتهدیله تدوین اولنه بیلمش «تفریعات فرضیه» دن عبارتدر خیال ایتدیلر.

بن اویلہ اعتقاد ایدرم که مادامت السماوات والارض دائم فالأچق شریعت اسلامیہ، بزه معلوم مذہبلردن یالکمز برینک کتب فقیهیه سنه دگل بلکه همه سنک کتب فقیهیه سنده محصور اولمق احتمالندن غایت بعید اولور در جده، واسعدر. گمان ایدرم هر مسلم شو اعتقادده بنمل شریک اولور. زیرا بونکچون شریعت اسلامیہ من عندالله نازلدر دیمک یاخود حیات انسانیه ده حوادثک عدم تناهیلریننی بیلمک کفایه ایدر. علم خدایی بر ایکی مجتهدک علمی در جه سنه تنزیل ایتمه بین هر بر عاقل، شریعت اسلامیہ بی کتب حنفیه ده مثلا محصور اولور قدر طاردر اعتقاد ایتمه بین هر بر مؤمن البته بنم شو سوزلرمی قبول ایدر.

بن بوراده اثباتندن عجزم محتمل دعوالری یازمادم. اودعوالرک هر بری اصول شرعیه ایله ثابتدر. فقط بن شمدی بوراده اودعوالری برهین شرعیه سیله اثبات ایتمک صددنده دگلم. بن یالکمز فیلسوف اسلام ابو العلاء حضرتلرینک اخبار یهود رهبان نصاری، فقیهای اسلامه خطاباً ارشاد یولنده سویله مش او بیوک سوزلرینه توجیه اولور امیدیله شویوقاری ده عرض ایتمش سوزلرمی یازدم. اخبار یهود رهبان نصاری بعض فرق اسلامیہ عقل انسانی پای تحقیر آلتنه آلوب، حقوق مطلقه سندن عقل انسانی بتمامها تجرید ایتمشلر ایدی. صحیفه لرده مقدس نامیله یازیلوب، معبدلرده ثواب قصدیله او قونوب منبرلرده وعظ اسمیله سویله نوب، غالباً خرافات باطله دن عبارت اولان شیلری کرهأ اعتقاد ایتمکن ماعدا هر بر امری عقلاک اقتداری خارجه قویمشلار ایدی.

قدسیت روحانیت پرده سی آرقاسندن تلقین اولونور شیلرک هر برینی تسلیمله قبول اینیمیه عقل انسان مجبور ایدی. معبدلرک جدارلری ایچنده عقل انسان محبوس قالوب، روحانیلرک عظمتی کبریاسی حضورنده من غیر استکبار سجه ایتمک عقل انسانی یه فرض قیلنمش ایدی.

اڭ اول تمام حریتله عقل انسانک حقوق مطلقه سندن دفاع ایدوب عقل انسانی ذلت تحقیردن، روحانیلر النده اسارتدن فور تارمش ذات بزم اسلام فیلسوفی ابوالعلا حضرتلری اولمشدر.

«اللزومیات» کت تمامی عقل انسانی اسارتدن رقییتدن اطلاق ایچون وضع اولنمش در دیر ایسه مبالغه اولماز گمان ایدرم. انسانک عقلی یا شهوات حیوانیه سنه، یا اطماع شیطانیه سنه، یا خود اوهام باطله عقائد فاسده سنه اسیر اولور.

عقل انسانک علویتندن، نوع انسان ایچون ممکن اولان ترقیاتک عدم انتہاسندن، عالم وجودک اتساعندن غافل آدم هیچ بر وقت اسارتدن نجات بولاماز. لاجل ذلك فیلسوف حضرتلری دائماً عقلک علویتنه، ترقیاتک عدم انتہاسنه، عالم وجودک اتساعنه دائر تعالیم ارشادیه سیله اللزومیاتی طولو ایتمشدر.

روحانیلرک توستنندن، دولت ادراک مستبدلرینک تسلطندن تماماً مستغنی اولوب، هر بر حقیقتی بلا واسطه وبلا اعانه، عالم حقائقندن بولابیلیمک حقنده عقلک کلی اقتدارینی بیان ایچون، فیلسوف اسلام ابوالعلا حضرتلری «ایهاالغر ان خصصت بعقل فاسألنه فکل عقل نبی»

دیمشدر. یعنی ای انسان عقلک وار ایسه دیگرلره آدانما. هر حقیقتی عقلدن صور. زیرا هر عقل، حقائق معام حقائقندن بلا واسطه تلقی ایدر، نبیدر.

عقل انسانی روحانیلرک تسلطندن، خلقت عالم همده ادیان خصوصلرینه عائد امورلرده روحانیلرک تعالیم باطله لرندن تخلیص یولنده فیلسوف حضرتلری

والدهر يقدم والمعاشر تنقضى	والعجز تصديق بهين يخبر
كل الذي تحكون عن مولاكم	كذب اتاكم عن يهود يحبر
رامت به الاحبار نيل معيشة	في الدهر والعمل القبيح يتبر
كذب يقال على المنابر دائماً	افلا يمد لما يقال المنبر

دیمشدر. یعنی خبرلرده کلمش ا کاذیبی تصدیق عجزدر. یالکیز تحقیق اهوردن عاجز انسان اخبار کاذبهیی تصدیق ایدر. مولا کزندن حکایت ایتدی کیز شیلرک همهسی یهودلر الیله تزویر اولنمش ا کاذیبدن عبارتدر. دنیاده عزتی طلب ایدوب علمای یهود اسکی زمانده او ا کاذیبی وضع ایتمش ایدی. اعمال قبیحه لرک بطلانی عاقبت بلا شبهه ظاهر اولور. او اخبارک بطلانیده شو کون تماماً ظاهر اولدی. او یله ایسه ده علمای اسلام مسجد منبرلرنده همان همیشه او خرافات اسرائیلیهیی تکرار ایدرلر. نصل اولورده منابر اسلامیه او قدر ا کاذیبی تحمل ایدر؟!

بو کبی خرافات کاذبه دن خلاص اولوق یوللرینی انسانلره بیان ایدوب، فیلسوف اسلام ابوالعلا حضرتلری
هل صح قول من الحاکمی فنقبله؟ ام کل ذاک اباطیل واسمار؟
اما العقول فآلت انه کذب والعقل غرس له بالصدق اثمار.

دیمشدر.

یعنی همت علمیه لرینی یالکیز حکایتلره حصر ایدن آدملرک سوزلری قبول ایتیه شایان صورتده عجباً هیچ بر وقت درست اولمشمیدر؟ یا خود بونلارک همهسی، کیچه لرده طوپلانوب وقت کیچورمک ایچون ترتیب اولنمش، خیاللردن مصاللردن عبارتیمیدر؟ عقل قطعاً یمین ایدرکه آنلارک هر بری کاذبدر. عقل ایسه دائماً حقیقتلری کوسترور بر نوردر. عقلیه استرشاد ایدن حقیقتی بولور. عقل انسان هر مشکلی حل ایدر، هر ظلمتی کشف ایدر هر شمس در فیلسوف حضرتلری دیمش:

وانک ان تستعمل العقل لا یزل مبیتهک فی لیل بعقلک شمس
یعنی عقلی استعمال ایدر ایسه ک هر قارا کلق شمس عقل نور یله منکشف اولور. انسان حقیقتی بولور ایسه یالکیز رویه سیله فکریله بولور. امام ابوالعلا حضرتلری دیمش:

ولم یتناول درة الحق غائص من الناس الا بالروية والفکر
عقل انسان حقیقتلرک ا ک اوزاقلارینه واصل اولور. حقائقک هر بری ا ک بیوک دفتر حکمت اولان عالم وجودده طلب اولنور ایسه بولنور. ابتدای خلقتدن شو زمانه قدر بیلنمش شیلر بوندن صو ک بیلنه ک شیلره

نسبتله عدم حکمنده در. عالم وجود تقدیری ممکن دگل درجه ده بیوکر. نجوملرک اڭ بیوگی عالم وجود بیوکلگنه نسبتله بر نقطه کبیدر. شو بش جمله ده سویلنمش شیلری بزم اسلام فیلسوفی صوقور ابوالعلا حضرتلری اشته شو اوچ بیت ده سویله مشدر:

الفکر جبل متی یمسک علی طرف منه ینظ بالثربا ذلک الطرف
والعقل کالبحر ما غیضت غواربه شیاً ومنه بنو الایام تغترف
اذا افکرنا علمنا ان ذو ضعة اعلى النجوم ولله انتهى الشرف

یعنی انسانک عقلی ثریا کبی اڭ بعید حقیقتلر ده بر ثانیه ده واصل اولور. انسانلر بحر عقلدن شو کونه قدر اغتراف ایدرک غایت چوق علوملری میدانه کتورمش لر ایسه ده، بحر عقل همان اسکچه بر شی آلمانمش کبی قالمشدر. (یعنی بیلنمش شیلر بیلنجهک شیلره نسبتله یوق حکمنده در.) بزم فکر ایدر ایسه ک اڭ بیوک نجوملری ده عالم وجود اتساعنه نسبتله بر نقطه کبی بولور. هر بر شی عالم وجود اتساعنه نسبتله غایت حقیردر. شرف یالکز بر خدایه مخصوصدر.

نوع انسانک مسکنی اولان شو بزم «یر» یالکز تمام عالم وجوده نسبتله دگل بلکه، ریاضیونک بیاننه کوره، شو بزم «جمله شمسیه مزه» نسبتله ده هیچ بر طریقله محسوسیتی ممکن دگل بر نقطه در. شبهه یوق شو بزم جمله شمسیه مزک تمامی ده عالم وجوده نسبتله غایت حقیر بر شیدر. (بزم بوراده عالم وجوددن یالکز مادیاتی اراده ایدرز.)

بزم «یر» مز بزم جمله شمسیه مز عالم وجودک اتساعنه نسبتله حقیر بر شی اولور ایسه، بر اوزرنده کورنمز بر نقطه دن عبارت انسانک عالم وجوده نه قدر اهمیتتی قالور؟ بونی ملاحظه ایدن مؤمن «هل اتی علی الانسان حین من الدهر لم یکن شیاً مذکوراً... (الانسان-۱) آیت جامع سنه دهها واضح صورت ده واقف اولور.

بزم فیلسوف اسلام ابوالعلا حضرتلری شو معنایه اشاره ایدوب،

«اذا رفعوا کلامهم بمدح فلفظی فی مواطنه رسیس»
«وما حمدی لآدم او بنیه واشهد ان کلهم خسیس»
«تحدث هذه الایام جهراً ویحسب ان ما نطقت هسیس»

دیمشدر.

يعنى عالم وجودك عظمتندن، انسانك ده او عظمته نسبتله صوك درجه حقارتندن غفلت ايدنلر بيوك آوازله انسانلرى مدح ايدرلر ايسه، بن، او نهايه سى يوق عظمت دن حيا ايدرك، انسانلرى مدح ايتمكدن كلامى تنزيه ايدرم. نوع انسانك عالم وجوده نسبتله نهايت درجه ده حقارتنه شهادت ايدرم ايكن، بن انسانلرى نصل مدح ايديم؟

بزم اهل علم « الحمد لله » جمله سنده الف لام استغراق ايچوندر لام تخصيص ايچوندر ديرلر. لکن معناسنه تماماً واقف اولمايورلار. تفاسيرده كتب ادب ده نه قدر كاغد نه قدر قاره ضائع ايتمشلر ايسه ده يالگنز « ما سوايه حمد مجازدر. » قدر بر سوز يازا بيلمشلردر.

انسانلر، تقريباً بلا استثنا، غايت طائش غايت خفيف غايت سبكمغز اولورلار. بر ايكى علمى، نهايت ممكن اولور ايسه، دورت بش علمى اتقان ايدر. صوگره لسانيله دگل ايسه قلبيله البته

وعلمت حتى ما اسائل عالماً عن علم واحدة لكى از دادها
ديمه جسارت ايدر. انسانلر ك طبعنه غرور يعنى غايت تافه غايت دون شيلره آلدانق غلبه ايتمشدر. انسان كندوسنده وار شيلرى فضيلت گمان ايدوب، دورت بش قدر شيلرى ده غايت چوقدر خيال ايدوب، تجبر تكبر ايدر. انسان هيچ اوتانماز: علمى علومك اتساعنه كثرته نسبتله، عدم حكمتك اولان بر مسكين « حكيم » « علامه » « منتهى » لقبلىرىنى طاقنور. كندوسينى او كنى بيوك لقبلىره هر كس دن زياده مستحق سانور. « و حملها الانسان انه كان ظلوما جهولا... (الاحزاب - ۷۲)

بن شوسوزلوى علم دعوى ايدن جاهللى يا خود بيلمك كرندن زياده دعوايى عادت اتخاذا ايدن متطفللىر حقنده دگل، عرفمز تعبيريله احاطه سى واسع عالملىر « جانلى كتبخانه » دينور درجه ده حفظى وافر متفننلر حقنده بلا مبالاة سويلرم. بو قدر له ده اكتفا ايتمه يوب، اكثر ياً اويله اولور كه انسان خداسيله يا امتناناً يا خدا عامعله ايدر: خداسنك بازارنده دوشكون ماللىرى بازاره قوبوب اوشيلورى ده طاعات عبادات فضائل گمان ايدوب، كوكلره قدر چيقيمش « وليك » طوغلىرىنى باشى اوزرينه نصب ايدر.

ابوالعلا حضرتلىرى ديو:

غلب السفاه فكم تلقب معشر بالاولياء وهم من الكفار
ومن البلیة ان یسمى صادقاً من وصفه الاولی كذوب فارى
دنیاده هر شی ، علی الخصوص دیانتہ عائد شیار ، تماماً عکسیله در . ائگ
فاسق آدم ولیلک دعوی ایدر ؛ ائگ کافر آدم مؤمنک لقبی آلور ؛ ائگ
کاذب ائگ مفتری بو مکار ثقلق صادق نامیله شهوت بولور .

بزم فیلسوف اسلام ابو العلاء حضرتلری مسالك علمیه سنده هر شیندن
زیاده دائماً عقلنه اعتماد ایدر . باطللرینی حقائق صفتیله ساتان اهل علمک
خیالاتنه ، عدالت امانت پرده سی آرقاسندن هر نوع موضوعاتی روایت ایدن
قصاصلرک کذبیا تنه مغرور اولماز . شوبابده فیلسوف حضرتلری دیر :

« وما تریک مرأی القین صادقة فاجعل لنفسک مرآة من الفکر »
انسانلر الیله دوزلمش کوزگیلر سکا حقائق کوسترملر . یعنی کتابلرده
تألیفی اولنوب علوم نامنده اولان شیلر سنی حقیقته ایصال ایتمزلر . عالم
طبیعتده وار حقائق مطالعه آرزوسنده ایسهک سن کندوک ایچون کندو
فکرگی کوزگی ایت .

فیلسوف حضرتلری دها دیر :

جاءت احادیث ان صحت فان لها شاناً ولكن فيها ضعف اسناد
فشاور العقل واترك غيره هدراً فالعقل خير مشير ضمه النادی
یعنی سن دائماً عقلک اشاره سنه اتباع ایت . عقله موید دگل شیلری
دائماً هدر اعتبار ایت . سنک وجدانک شهادتیله سنک عندکده حقیقی ثابت
دگل شیلری حقیقت اولمق صفتیله اصلا قبول ایتمه . مجلس علومده وجدانک
شهادتی عقلک قبولی کبی حاکم بولنماز .

« استفت قلبک وان افتاک المفتون » حکمت عالیه سی انسانلری شو حقیقته ارشاد
ایدر . النواس بن سمعان حضرتلرندن روایت اولنمش « والاثم ما حاک فی
صدرک » حدیث شریفی ده بوگا هدایت ایدر . تقلید مجتهدلره حرامدر .
قاعده اصلیه سی ده شو حقیقتدن تفرع ایدر .

شمدی عالم اسلامده علم فقهاک صوگ درجه لره قدر انحطاطی بلا شبه
شو حقیقتی اهمالندن ناشی اولمشدر . هر انسانک کندوسی عندنده وجدانی
شهادتیله حقیقی معلوم دگل شیلر علم دگل ایکن ، همه عالم اسلام علوم
فقیهیه بی مجتهدلر نظرند حقیقی معلومیتنه کوره تسلیم قبول ایتمشلر .

شو حقیقتی اہمال سببیلہ اہل اسلام نظرندہ کتاب خدا سنت رسولک
 اہمیتی قالہادی. علوم فقہیہ علمیت درجہسندن تماماً ساقط اولدی. مذاہب
 مدونہیہ تقلید بلیہسی عالم اسلامیستی استیلا ایتدی بوندن صوگ عالم اسلامده
 علوم فقہیہ دہا یکی دور انحطاطی کچوب، عاقبت بلا مبالغہ، صفر درجہسنہ
 تنزل ایتدی.

برنجی دور بر مذهب معینده مدون ہمہ مسائل فرعیہی حفظ ایتمک
 امرندہ اعتنا اہتمام دوری ایدی. هر مذہبک متبحرلری یاخود تبجر دعوی
 ایدنلری شو دورده کلدی. ارباب تالیف اصحاب تصنیفک اکثری ده شو
 دورده کلدی کتدی، اسلوبلری تماماً بر، تفاوت تفا ضللیری تقریباً یوق کتب
 فقہیہ شو دورده تالیف اولندی. شو دور، حقیقہ، تقلید دوری ایدی. ارباب
 تقلید تقلید دعواسندہ مصیب ایدیلر.

ایکنچی دور بر مذهب معینده مدون مسائل فرعیہی بیلہ حفظ ایتمک
 امرندہ مساهلہ دوری اولدی، شو دورده تقلید یالکڑ دعوادن عبارت قالدی.
 زیرا تقلید دعوی ایدن آدملرک اکثری یاتمامی فروع مذہبیہسنک اکثرندن
 یاتمامندن جاہل اولور ایدی. مسائل مذہبیہدن بر شی بیلمز، ہنفی یم
 مالکی یم دیر. مذہبده مدون بر کتابک حفظندن یا مطالعہسندن عاجز
 اولور، فلان مذہب فقہی یم دعوی ایدر. شبہہ یوق بویلہ آدملرک مقلدک
 دعوالری ده بیہودہ قالور.

شو زمانده بخاری مفتیلری، تورکیا خواجہلری، عربستان شیخلری،
 ہندستان مولویلری، روسیا حضرتلری ہمہسی بلااستثنا شویلہدر. بن کندومی
 شو عہومدن استثنا ایتمش ایسہم ایمان فقہیہلرک هر بری بگا لازم اولسون!

اذما انتھی علمی تناہیت عنده اطال فاملی او تناہی فاقصرا
 ویخبرنی عن غائب المرء ہدیہ کفی الہدی عما غیب المرء مخبرا
 ولا اربک الامر المدوی سادرا بعمیاء حتی استبین و ابصرا
 بن شو سوزلری بر آدمہ طعن ایچون دگل، یالکڑ نہایت درجہده آیانچ
 حالمری اعتراف ایچون، ہمده «دین حامیلگی» دعوی ایدن انسانلرک
 غفلتلیرنہ غرورلرینہ تنبیہ ایچون یازدم.
 شمدی ازنباہ وقتی در شمدی ہم انسانندن ہم خدادن حیا ایدوب انصاف

ایتمک وقتی در. الده یوق شیلری دعوی ایتمک عیب در. دین ہم علوم دینیہ دن تمامابی بهره ایکن، «دین ہم علوم دینیہ حامیلری» اسمیلہ میدانہ چیقوب لاف اورمق، دین اسمیلہ اصلاحات خلافتندہ علوم و معارف علیہندہ حرکت ایتمک غایت بیوک قباحندر غایت بیوک جنایتندر.

شورادہ بر مناسبتلہ، احتمال بر منصف بولنوردہ فائدہ آور امیدیلہ، السید عبداللہ بن محمد العلوی المغربی حضرتلرینک قصیدہ بلیغہ سندن دورت بش بیت نقل ایتمگی موافق کوردم. شو قصیدہ ناصحہ مطلعی:

سقى دمن الحسى الحيا المتفائض وفى وجهه برق من البشر وامض

بیتی اولوب، سکز بیت سوکنده:

زمان توانی فی المصالح اهلہ وکلہم نحو المفسد راکض

يقولون خير الدين والعلم سعيهم وسعيهم للدين والعلم هائض

عجزت فآظورت القبول كتابع عجزت فآظورت القبول كتابع

فلو كنت ارجو الود منهم تواخيا فلو كنت ارجو الود منهم تواخيا

لكنت كراج للنوافل حفظها لكنت كراج للنوافل حفظها

وراج لداء طب من هو مشكل وراج لداء طب من هو مشكل

كماخض ماء الشن جرا اتائه كماخض ماء الشن جرا اتائه

ولم يبيق الامغمض متباصر ولم يبيق الامغمض متباصر

الى كم؟ وهذا الجور يبرم حكمه الى كم؟ وهذا الجور يبرم حكمه

يروح جراب الباطل الفعم جهده يروح جراب الباطل الفعم جهده

ساعصى عدولى فى السرى وهو ناصح ساعصى عدولى فى السرى وهو ناصح

وتطوى عواصى القفر عيسى باذرع وتطوى عواصى القفر عيسى باذرع

الى حيث صير الشرع لانهج ظاهر الى حيث صير الشرع لانهج ظاهر

ومن عد للجلى وحملان عبئيا ومن عد للجلى وحملان عبئيا

على صورة الانسان غطيت صورة ال على صورة الانسان غطيت صورة ال

على الاختصار ترجمه سى: دينك مصالحنده همه سى مساهله ايدر ايسه ده

مفاسده هر بری قوتله حرکت ایدر. دینی ده هم علومی ده کسر ایدر لر ایکن، دینک هم علومک خیرنده سعی ایدر ز دیر لر. حقیقتی آکلاتهق دن عاجز اولوب گویا سوزلرینی قبول ایتدم کبی کورندم. حائض بر قارتچق آرقاسنده نماز قیلور آدم کبی اولدم. او آدم لردن خیر امید ایدر ایسه م فرائضی ترک ایدن آدم دن حفظ نوافلی رجا ایتمش کبی، مریض ایله متمررضی فرق ایده مز جاهل دن شفا او عمش کبی، یاخود صودن قایماق چیقارمق ایچون زحمت ایتمش آدم کبی، یا ایسه بالا طوغورماز ارکک حیواندن بالا طلب یولنده مشقت چکمش آدم کبی اولورم. شوزمان ده علم دعوی ایدن جاهل دن، او جاهلک ده اذاسندن خوف ایدن متجاهل دن ماعدا، آدم قالمادی. نه وقت قدر شو حال دوام ایله چک نه وقت قدر شو ظلم بزه حکمبارینی تنفیذ ایده چک؟ نه وقت عدالت شو ظلم لره نهایت ویره چک؟ باطل تمام شو کتله میدان کلدی. آرامزده حق دن بر اثر بیله قالمادی. شرع شریفک ظاهری ده باطنی ده متروک دگل یره کیده بیلور می؟ بیوک شیلره حاضرلنمش انسان آرقاسندن شیشمان قورصاقلی آدم کیده مز آکلار ایسهک سن انسان صورتنده بر همار سن.

بن، روسیا طلبه لرینه بر فائده سائقه سیله، هم ده روسیا اماملرینه بر عبرت اولور امید یله، مغرب طلبه لرندن برینک قصیده سنندن بر پارچه انتخاب ایدرک بوراده درج ایدرم.

مغرب طلبه لری یا شلرندن بری دیر:

فدع ذکر ایام الشباب ولهوه	اخیرا فقد ولی ضلال و باطل
ولکن الی الرحمن فاشک مصیبه	المت بنا ما ان الیها المعاضل
مصیبه دین الله امسی عماده	کمنفوس جبلی غرقته القوابل
تظاهر اقوام علیه فطمسوا	هداه فهم عاد علیه وخاذل
وهم یدعون الدین والدین منهم	مناط الثریا رامه المتناول
یصلون لایأتونها بطهارة	وعند الاذان نوهم متکاسل
یقولون: مرضی! هل سمعت بامة	بها مرض عمها لا یزایل؟
نعم! مرض القلب المعد لاهله	به درک النار الحرار الاسافل
واما تکالیف الرجال التی انت	من الله آیات بهن نوازل
فقد اغفلوها مستحلیمن ترکها	وقد اغفلوها فهی منهم بواهل

لخانو امانات الاله وعهده
 ويبيكون ان ضل البعير سفاهة
 فهلا على الدين الحنيف بكيتم
 ليبيك لدين الله من كان باكياً
 ولم يحم ديناً مستباحاً حريمه
 وفتيان صدق صابرون لربهم
 على الاجمال ترجمه سی: لهویاتی ترک آیت. عالم اسلامی ضلال استیلا
 آیتدی کوزگی آج. همه مشکلاتدن نسبت قبول ایتمز در جده بیوک مصیبتی
 خدایه شکایت آیت: دین خدا مصیبتی در. او دینک عمادی، جان ویرمک
 ساعتنده یاتار انسان کبی، نهایت ضعیف بر حاله کلمشدر. نه قدر اقوام ال
 بر لکله او دین اوزرینه هجوم ایدوب دینک هدالربنی یوق ایتدیلر.
 کندولرندن دین، انسان الی ایریشه مز ثریا قدر، اوزاق ایسهده او اقوام
 دین دعوی ایدرلر. نمازلربنی طهارتسز نشاطسز ادا ایدرلر «خسته یز.
 طهارت آلماقدن عاجز» دیرلر. عجباً سن عموم ملتہ عارض اولمش زائل
 اولماز خسته لگی ایشتمش می سن؟ اوت، ایشتمش سن! او خسته لک قلب
 خسته لگی در انساناری هر بر ذلته هر بر عذابہ دوچار ایدر. او حر یفلر
 قرانده خدا طرفندن نازل اولمش فرضلری انکار ایدرک اہمال ایتدیلر.
 خدای امانتربینه خدای عهدینه خیانت ایتدیلر. خدایی او حر یفلرک عملندن
 غافلمی گمان ایدرسن؟ بر حقیو شیلری اللرندن غائب اولورسه حماقتله
 آغلا یورلار دین حنیف اسلامی دن اللرنده بر اثر فالمامش نیچون آغلامایورلار؟
 آغلا یه چق بر کوکل وار ایسه خدای دینی یولنده آغلاسون زیر دینک بناسی
 تماماً هدم اولندی. دینی معتدیلوک تعدیلرندن یالکوز سلاح همده خدا
 یولنده صبر ایدوب جهاد ایدن یگیتلر حمایه ایدہ بیلور.

امام ابوالعلا حضرتلری ده شو معنی ده:

کان الدهر بحر نجن فيه
 بکی جزعاً لميته کفور
 علی خطر کرباب السفین
 فجاء بمنتهی الرأی الافین
 مصیبة دینه لو کان یسدری
 اجل من المصیبة بالدفین

دیمشدر.

شبهه يوق فيلسوف اسلام ابو العلاء حضرتلرينك «فشاور العقل واترك غيره هدر». ارشاد عاليلرى عالم اسلام ده اساس علوم قاعده دين اتخا اولنمش اولسه ايدى، اهل اسلام النده دين غايت خالص صورت ده قالوب، شوكونه قدر عالم اسلام هر جهتن، على الخصوص علوم و معارف جهتلرندن ترقياتك اڭ بيوك درجه لرينه كلمش اولور ايدى.

عالم اسلامك انحطاطى اسبابلرينه بر قدر امعانه نظر ايدن انسان گمان ايدرم، بنم شوسوزلرمى قبول ايدر. انحطاط اسبابلرى، شبهه يوق، غايت چوقدر. لکن قلب كورلگى، همت يوقلغى، امور علميه ده تقليد، هيئت اجتماعيه ده تابعيت ذلتنه آلشوق، قرآنده مذکور صغارنه در بيلمه مك، مهدى يى بكمه مك احوال عالمى اصلاح ايچون حضرت عيسى نزولنه منتظر قالهق كى، هم دنيا يى هم دينى خراب ايدن شيلرگ همه سى يالگن «فشاور العقل واترك غيره هدر» ارشاد عاليلرينى اهمال ايتمك دن كلمشدر.

حيات انسانيه ده هر بر شيك، كلياتك هم جزئياتك بيوك شيلرگ هم اوافق شيلرگ شو اساس متين اوزرينه ايتناسى لازمدر. صوگ عصرلرده غربده هر بر عامك فوق الغايه ترقياتى اهل علمك مسالك علميه لرده شو اساس متينى زمين حركت اتخا ايتمك لرى سببيله ميسر اولا بيلمشدر.

على الخصوص دين، كى اڭ مقدس همده انسانك سعادتنده اڭ لازم شى يالگن غايت خالص غايت صريح عقل اوزرينه تأسيس اولنه بيلور. اعتقادده كوچلنمك اولماز. اعتقاد يالگن وجدانك طوعاً قبوليله حاصل اولا بيلور. عاقل انسان عقلك احاطه سى دائره سنده اولان شيلرى اعتقاد ايدرسه ايدر. عقلك احاطه سى دائره سنده دگل شيلرده توقف ايدر. لکن هچ بر وقت تكلف يا تاويل ايله بر مسئله يى اثبات ايدوب اعتقاد ايتمز.

شو مسئله ده اهل كلامى ارشاد ايچون بزم فيلسوف حضرتلرى دير:

متى عرض الحجا لله ضاقت	مذاهبه عليه وان عرضنه
وقد كذب الذى يغدو بعقل	لتصحيح الشروع اذا مرضنه
غدت حجج الكلام حجا غدیر	وشیکا ينغدن وينتقضنه

یعنی: انسانک عقلی نہ قدر کیٹ ایسہدہ، حقیقت خدایی ملاحظہ یہ اقدام ایتدیمی، غایت طارقالور. عقائد مریضہیی حاجت یوق ایکن التزام ایدوب، تکلفات تاویلات ایله اوخسته عقیدہلری درستله مک صدندنه چابالانور انسان یالان سویله مش خطا ایتمش اولور. اهل کلامک، عقائدی اثبات بابنده اتخاذا ایتدکلی دلیللر، حدوٹی دقیقہسندہ غائب اولور صو قبا رچق لری کبیدر.

اهل کلام حقائق ایمانیہیی امور واهیهیه بنالریله، بر طرفدن ایمانک قدسیتنه حرمتنه طوقندیلار، ایکنچی طرفدن واهی شیلره بنا اولنمش غایت چوق بیهوده شیلری اهل ایمانک ایماننه درج ایدوب یوزدن زیاده فرقهلره اهل اسلامی تفریق ایتدیلر. حقائق ایمانیہده صریح عقلی رعایه ایتمه مک بلیه سیله اعتقادینه حاجت یوق ظنیات یا جهلیات ایله اهل ایمانک ایمانی قارشیق اولدی. سوگره اوشیلرک اکثری ایمانک حقیقتی کبی تلقی اولنوب، هر کس ایمانی حمایه ایدر کبی او ظنیاتی حمایه ایدر اولدیلار. او اختلافات او تعصبات آراسنده حقیقت ضائع اولدی.

بزم فیلسوف حضرتلری دیر:

ضیاء لم یبین لعیون کمه وقول ضاع فی آذان صم

رأیت الحق لولوءة توارت بلج من ضلال الناس جم

صوقورلرک کوزینه کورنمز نور! صاغرلار قولاغنده ضائع اولمش سوز! حقیقتی، انسانلرک نهایتی یوق ضلاللری بحرنده غائب اولمش، انجو کبی بولدم. شبهه یوق ایمان طلب ایدوب علم کلامی او قویان آدمک ایمانی اختلافات کلامیه دن کلمش حیرت ایجابیله البته ضائع اولور. دینی مدرسہلرده طلبه لرمزه ایمان تعلیم ایتمه اعتقادلرینی تحقیق ایتمه لازم ایسه، طلبه لره علم حیوانات علم نباتات علم معادن علم هیئت کبی علوم طبیعیہیی همده دینمزک اصلی اساسی اولان قرانی کما ینبغی تعلیم ایتمه لازم در. علوم طبیعیه ایله قران علم کلام بدلنده قبول اولنور ایسه او وقت طلبه لرک ایمانی کامل علملری اساسلی اولور.

شو کون علم توحیدی او هام کلامیه دن تطهیر میسر اولور ایسه، عالم اسلامی ده اختلافات ایمانیه دن قورتاروب همه اهل اسلامی اتحاد سویه سنه

بندرمك ممكن اولور ايسه، بونك يالگنز بر چارهسى واردر: ايمان ده قطعيتى التزام ايتمك، افكاره تماما حریت ويرمك.

ايمان ده قطعيتى اعتبار ايتمك عالم اسلامى، ظنيات ده هم ده اعتقادينه حاجت يوق شيلرى اعتقادده، اختلافدن قورتارور. ايمانك اصلنه دخلى يوق شيلردن علم توحيدى تطهير ايدر. شرع شريف تكليف ايتمه مش شيلر ايله اهل اسلامى تكليف ايتمك بليسهسى اورتادن قالقار.

افكاره حریت ويرمك اهل اسلامك برى برينه دشمن مذهبهره افتراقلرينى منع ايدر. زيرا او وقت اهل اسلام برى ديگرينى تكفير يا تضليل ايتمز. اختلاف يالگنز افكار علميه ده اختلاف كبرى اولور. افكاره حریت ويرمك افكارى احترام ايتمك عالم اسلام ده علومك معارفك توسعنه ده خدمت ايدر. بزم اهل كلامك ده غايت بيوك قصورلرى عقول ناسدن حریتى غصب ايتمه اجتهادلرى، افكار علميه ده احترام ايتمه مكلرى، كندولرينك فكلررينه مخالف هر بر آدمى دائماً يا تكفير يا تضليل ايتمكلر ايدر. بر طرفك حقيتى معلوم تقديرده بيله مخالفى تكفير يا تضليل ايتمك آداب علمك خار جنده بر شيدر. مجالس علمك آداب واجبه سنه واقف انسان مجلس ده كندوسيله برابر حاضر آدمى هيچ بر وقت تكدير ايتمز. متفكر آدم دائماً محترمدر. حقيقتى تحرى ايدن انسان هر شيدن احتمال اوزرينه بحث ايدر. اصلاً وابدأ حقيقت البته بنم طرفم ده در ديهمز. خصيله مذاكره ايدر ايكن هر مسئله يى، حتى الك باطل مسئله لرى بيله، حادهء تحقيق دن غايت تأنيه كچورر. عاقبت اصابتى كندوسنه معلوم متيقن اولور ايسه ده، خصمه «سن خطا ايتدك، حق يولدن آزدك!» ديهمز. مجلس علمك ادبى شودر. ليكن بزم اهل كلام مجالس علم ده بر قدر طيش ايله حركت ايدرلر. حقيقت كيمك نصيبى در معلوم دگل ايكن تمام جسارتله خصم لرينى تضليل ايتمه عجله ايدرلر. حتى اكثر ياً ده اويله اولور كه خطا طرفى اخذ ايدن آدم، يالگنز التزام اولنمش مذهبى حمايه خياليله، مخالفى تضليل ايدر. يا بر قول حقى ذكر ايدرده بطلاننه تنبيه ايچون «واليه ذهب المعتزلة» «وبه قالت الشيعة» كبرى منفر جمله لرى ضم ايدر يا خود بطلانى معلوم مسئله لرى يالگنز تنفير قصديله مخالف مذهبهره وضعاً نسبت ايدر. لاجل ذلك كتب مذهبيه ده روايت اولنمش

سوزلر غالباً هیچ بری صحیح اولماز. اهل کلامک شو حالنه تماماً عکس اولارق، بزم فقها محاکم اسلامیه ده قوانین عمومیه اولاجق احکام شرعییه ادله شرعییه دن استنباط ایدوب شریعت اسلامیه اسمیله تدوین ایتمک کبی ائک مهم هم ده هیئت اجتماعیه نقطه نظرندن ائک اساس بر وظیفه یی افراد امتک. ید اجتهاد لرینه ترک ایتدیلر. زمانیزک عبارت عرفیه سیله تعبیر ایدر ایسه ک، سلطه تشریح امت اسلامیه ده فوضوی صورت ده مبدول ایدی. هر کسک، البته اقتداری وار یسه، قوانین عمومیه تدوین ایتمک اختیاری وار ایدی.

طبیعی انسانلرک نصوص شرعییه بی ضبط ایتمک خصوصنده حفظلری اعتنالی، هم ده اونصوص دن مراد شارعی اخذ ایتمک حقنده فهملری اصوللری غایت فاحش صورت ده متفاوت اولور. بالطبع بر آدمک اجتهادیله تدوین اولنمش قوانین عمومیه دیگر بر آدمک اجتهادیله تدوین اولنور قوانین عمومیه ده دائماً مخالف بولنور. شو حالک اقتضاسیله عالم اسلامیت ده مجتهدلرک عددی قدر قوانین مدونه میدانه کلدی. بونلارک هر بری شریعت اسلامیه صفتیله بر طائفه طرفندن قبول اولنوب، عالم اسلام محصور دگل مذهبله منقسم اولدی. «شریعت اسلامیه تا ابد منسوخ اولماز» اعتقادینک تأثیر یله، هر مذهب بر شریعت سماویه کبی محافظه اولنور. عالم اسلامیت ده زاویه اختلاف تاقیامت منفرج قالور. «افلا یتدبرون القرآن ولو کن من عند غیر الله لوجدوا فییه اختلافا کثیرا» (النساء - ۸۲) آیت دلالتیله احکام اسلامیه ده اختلاف اولماق لازم ایکن، بزم اومدون قوانین عمومیه لر می توحید هم توفیق ایتمک حدود امکان دن خارج اولدی.

شریعت اسلامیه ده کثرت اختلافک ایجابیله محاکم اسلامیه ده احکام عدلیه بلا انتظام جریان ایدوب، عالم اسلام ده احوال عمومیه دائماً مضطرب قالور. «ان اقیهوا الدین ولا یتفرقوا فییه.» (الشوری - ۱۳) آیت حکمیله اقامت دین ده عدم تفرق لازم ایکن، محاکم اسلامیه دین خدایی اقامت خصوصنده غایت مختلف یوللاره سلوک ایدر لر.

شریعت اسلامیه همه نوع بشر ایچون تاقیامت باقی قالاجق شرع عمومی اولارق، من طرف الله نازل اولمش مقدس هم سماوی بر شریعت جامعه در. بن کندوم شو یله اعتقاد ایدرم. هر مومن، ولو یالکیز تقلید طریقیله ایسه ده،

البته دین اسلام دینلرک اڭ افضلیدر ، شریعت اسلام شریعتلرک اڭ افضلیدر اعتقاد ایدر . شبهه یوق شو اعتقاد غایت حق بر اعتقاددر . فقط هیچ بر آدم خصوصاً شو زمان ده فقیهک دعوی ایدن « ارباب عمائم » شو اعتقادی شریعتلرک برینی دیگرینه قیاس طریقله بولمامشلار .

هر مؤمن شو اعتقادی تسلیم قبول ایتمشدر . شریعتلری قانونلری مقایسه ایدوب شریعت اسلامیه علویتنه واقف اولمق غایت بیوک بر همنه توقف ایدر که بزده اوهمندن بر اثر بولنماز . فقیهک دعواسی بزده عمومماً بر بوش لافدر !

بنده شمدی بوراده شواعتقادی بر مقدمه مسلمه کبی قبول ایدوب دیرم که : اوقدر عالی اوقدر جامع اڭ مقدس غایت مکمل سماوی بر شریعتک احکام عدلیهسی دائماً اسیر اختلاف اولوب تا ابد قرارسز قالابیلورمی ؟ بویله علویتلی بر شریعت سماویه حیات انسان مصلحتلری نقطه نظرندن بر پارهک اهمیتتی یوق « قال فلان وافتی بخلافه فلان » کبی شیلره مبتنی اولابیلورمی ؟ هر دولتک هر ملتک هر زمانک هر مکانک عمومی مصلحتلرینه موافق هم وافی صورتده قوانین عمومیه بر مذهبک متون مختصرهسندنه یاخود کتب فتاواسنده تدوین اولنه بیلورمی ؟

« اولابیلور امکانی وار ! » دیمک ممکن ایسهده ، هنوز اولمامشدر دیمک دها مصیبدر . شاهد وجود بوڭا شهادت ویرور . بزم مقصد مزده بو قدر کفایه ایدر .

بن یوقاری ده مجتهدلرک مسائل شرعیده اختلافلرینه دائر سطرلر می ، او ، بزم المزده وار مقیاسلرله قدرلری حرمتلری فضلری تقدیر اولنه ماز ، بیوک مجتهدلره طعن یولنده ، یاخود سماوات جبال تحمل ایده مز خدمتلرینی تنقید یولنده یاز مادم . هر کس دن زیاده اوبیوک اماملری او عالم اسلامیت استاذلرینی او ترقیات حیات رهبرلرینی او عدالت مؤسسسلرینی بن احترام ایدرم . بن او اماملری مدح ایدرم . لکن جاهل درویشلرک مدحلری کبی « دائماً عبادت ایدرلردی . کوندوز صائم ، تونلر ده سجاده اوزرنده قائم اولورلاردی . » کبی شیلرله دگل . زیرا هیئت اجتماعیه جه بر انسانک اهمیتندن بحث ایدرکن ، فائدهسی

یالکڑ کندوسفه قصر اولنمش عبادتندن بحث ایتمک موضوعک خار چندہ سوز سو بیلہ مک دیمکدر . بیاورم «علمه عمل ایتمک» عندالله غایت بیوک بر فضیلتدر . فقط عمل نہدر ؟ بیلہمک لازم . — عمل بزم جاہل در ویشلر مزک گمانی کبی ، یالکڑ «سجادہ اوزرندہ اوطور مق ، احوال عالم دن غفلت ایدوب عبادت خیالیلہ خانہ نشین اولمق» دن عبارت دگل . بزم مجتہدلر علملریلہ عمل ایتمشلر : اہل اسلام حیاتی سعادتنی ایچون لازم اولاجق علوم شرعیہ دینیہ یی حاضر ایتمشلر . دنیادہ ایکن سعادتہ وصول یوللارینی اہل اسلامہ اوگر تمشلر بر ملت حیات ملیہ سنہ لازم شیلری نصل بولور ؟ کوسترمشلر . کتاب خدا سنت رسولدن ہیئت اجتماعیہ ادارہ سیچون قوانین عادلہ نصل آلنور بزہ بیلدر مشلر . عمل بویلہ اولور . یوقسہ عبادت دعواسیلہ تنبلخانہدہ محبوس قالمق عمل اولماز . خدای قران دہ عمل سوکنندہ دائماً صبری ذکر ایدر . «نعم اجر العالمین الذین صبروا» (العنکبوت — ۵۹) . «انما یوفی الصابرون اجرهم بغير حساب» (الزمر — ۱۱) . صبر نہدر ؟ صبر الک بیوک مشکلاتہ مقاومت ایدوب ثبات ایتمک . صبر الک بیوک مطلبلرہ وصول یولندہ اولابیلہ جک الک بیوک مشقتلردن اور کمہ مک . یوقسہ خانہدہ سجادہ اوزرندہ اوطور مق صبر اولماز . اوبیوک مجتہدلر بزم ہم دینمزک ہم حیاتمزک اماملریدر . بن بویلہ اعتقاد ایدرم . لکن اواماملر اماملگی ، خانہلرندہ عبادتلیلہ دگل ، بلکہ علملری ہم اجتهادلریلہ بولدیلار . خدای قران دہ (السجدہ — ۲۴) «وجعلنا منهم ائمة یهدون بامرنا لما صبروا وکانوا بآياتنا یوقنون» دیمشدر .

شو آیت حکمیلہ دین دہ امامت ، حیات دہ رھبرلک ایکی شینک مجموعیلہ حاصل اولور . بری قوت صبر ، دیگر ی نور یقین . قوت صبر ایلہ انسان الک بیوک شیلرک عہدہ سندن کلور ، امتک مصلحتلرینہ عائد ہر بر بیوک اشی ادا ایدر ، اسیر راحت اولماز ، شہوتلرینہ دائماً غالب اولور . خدمتلرندہ خیانت ، غرض شائبہلری بولنماز . بویلہ انسان اللہ امت سعید اولور ،

نور یقین ، نور علم ایلہ انسان امتک مصلحتلرینہ مہندی اولور . ہر مشکلی حل ایدر . ہر بر بیوک اشلرک چارہلرینی بولور . ترقیاتک الک مستقیم طریق لرینی کوسترور . بویلہ انسان دائماً طوغری یولدن امتی سعادتہ آلوب کیدر .

شو ایکی شیله، بری قوت صبر دیگرى نور علم در، انسان امام اولاً بیلور. رهبر اولاً بیلور. بزم مجتهدلر امت اسلامیه امام اولمشلار ایسه یالکز شو ایکی فضیلت سایه سنده امام اولمشلاردر. عبادتلى سایه سنده دگل. بزم مجتهدلر غایت بیوک قوتلى غایت واسع علوملى اعانه سیله علوم فقهیه یی تدوین ایتدیلر شو بابن غایت بیوک خدمت کوستردیلر. خدمتلرنده ذره قدر قصور یوق ایدی. هیچ بر امتك قانونلرینه هیچ بر خصوص ده پیر واک ایتمه مشلر ایسه ده، علوم فقهیه اسلامیه یی غایت مکمل صورت ده وضع ایتدیلر. هیچ بر دینك علماسی بزم اسلام علماسی کبی علوم ده خدمت ایده مدیلر. بوکا عناد ایدن بولنور ایسه، شاهد وجود بونی اثبات ایدر.

لکن قوانین عمومیه تدوینی وظیفه سنده هر بر مجتهدك انفرادی سببیله عالم اسلامیت ده بری برینه مخالف غایت چوق قوانین عمومیه مجموعه لری وجوده کلدی. بنم تنقید طریقله دیه جک سوزم یالکز شو نقطه یه عائددر. قوانین عمومیه تدوینی امرنده هر بر مجتهدك انفرادینه ایکی بیوک سبب واردر: بری حریت افکار دیگرى عمومى اوله جق قانونلر ده اجماع اهل علم یا خود اکثریت شرط اولنماق.

عالم اسلامیت ده اولگی عصرلر ده هر شی ده حریت غایت کیك ایدی. کلام حر ایدی. هر بر عادی آدم خلیفه حضورنده ایسه ده حق سوزی بلاخوف علناً سویلر ایدی. افکار نهایت در جه ده حر ایدی، صوگ در جه محترم ایدی. افکارک احترامی اساسنه بنا اولنوب، تقلید ایتمک مجتهدلر حرام فیلنمش ایدی. شو حریتك شو احترامك مساعده سیله هر بر مجتهد، اجتهادنده قصور ایتمه یوب، احکام شرعیه یی استنباط سائقه سیله نصوص شرعیه یی تتبع ایدوب علم فقهی تدوین ایدر ایدی. بونك ضمننده قوانین عمومیه ده تدوین اولنور ایدی. بالطبع عالم اسلامیت ده مذهبلى مدون مجتهدلر عددی قدر قوانین عمومیه مجموعه لری وجوده کلدی.

شو حال، یعنی افکارک حریتی افکارک احترامی، ضروردر مطلوبدر. مطلوبیتی قدرده ضرورسزدر. فقط، هیئت اجتماعیه امورلرینی تسویه ایده جک قوانین عمومیه ده اجماع اهل علم یا خود اکثریت شرط اولنسه ایدی حریت

افکاردن اختلاف مذاهبدن عالم اسلام ده هیچ بر نوع ضرر وجوده کلمز ایدی. زیرا افکار علمیه نه قدر مختلف اوله جق ایسه ده، محکمه لر ده دستور العمل اولان قوانین دائماً بر اولور ایدی.

بویله اولمش اول ایدی عالم اسلامیت ده احوال عمومیه ده اضطراب کورنمز ایدی. نصوص شرعیه به عائد اختلافات بر کون اولورده اورتادن قالفار ایدی. بویله اولمامش. لکن مجتهدلرک قصورلریله دگل، بوراده قصور وار ایسه خلیفه لر ده یا خود امتک کندوسنده در.

اولگی عصرلر ده قوانین عمومیه تدوین ایتک وظیفه سی اهلیتلیری اقتدارلری محقق مجتهدلر جمعیتنه تفویض اولنمش اولوب، صوگ کلمش عصرلرک هر برنده اهل علم دن مؤلف بر هیئت فقهیه امت اسلامیه ده بولنمش اولسه ایدی، عالم اسلامیت ده قوانین عمومیه ده اختلاف اولمامش هم قالماش اولور ایدی. هنوز حل اولنمامش مسائل فقهیه لرک هر بری علمی صورت ده حل اولنمش اولور ایدی. هر زمانک هر مکانک مصلحتنه مناسب احکام اسلامیه شریعت محمدیه ده بولنمش اولور ایدی. عالم اسلامیت ده علوم فقهیه تکملاک نهایت درجه لرینه واصل اولوب، ملت اسلامیه تمدنک الک عالی درجه لرینه بنمش اولور ایدی. شوکونگی کبی علوم فقهیه صفر درجه سنه کلمش اولماز ایدی. کندولرینه غصباً هم انتحالا فقیهک نامی ویروب ده دین هم علوم دشمنی اولان جهله ریاستندن عالم اسلام باش قورتارمش اولور ایدی. شو زمانمز عرفنجه «تمدن» یولنه دخول صدندن اولان اسلام حکومتلری احکام شرعیه بدلنده «نظامات جدیده» «قوانین مدنیه» قبول ایدوب شریعت محمدیه نی ترک ایتیمه مضطر اولمازلار ایدی. قیسه هم دها عمومی بر افاده ایله تعبیر ایدهیم، شریعتی قرآنی آرقایه برافوب ده دین دعوی ایتک عنادی یا خود کورلگی عالم اسلامیتی استیلا ایتمش اولماز ایدی. «وقال الرسول یارب ان قومی اتخذوا هذا القرآن مهجورا» (الفرقان - ۳۰) آیت شریفه تقریباً عموم عالم اسلامی جمع ایتمز ایدی.

شو کونه قدر علوم شرعیه به حصر همت ایتمش بر هیئت فقهیه عالم اسلامیت ده بولنمامش بوندن صوگ بولنه بیلور یا یوق بزه معلوم دگل. لکن وقت کلمشدر، اعتراف ایتک زمانیدر. قلبلر ده یوق دینی، الده یوق علمی

دعوی ایدوب امت اسلامیه کوزینی بویامق دن اوتانمق ساعتیدر. انصافدن بر ذره حیادن بر حبه بزلرده قالمش ایسه، اسلام یوزینه بر بیوک لکه، اسلام شرفنه بر عار اولدیغمزی آکلامق دقیقه سیدر.

ضیاء لم یبین لعیون کمه وقول ضاع فی آذان صم

بزم همه سیئاتمز اسلام اوزرینه اسناد اولنور اولدی. بز کندومزده هر بر حقیقتی هر بر ضرور یاتی اسلام نامندن انکار ایدر ایدک همان انکار ایدیورز عالم وجوددن بحث ایدن فیلسوفلری، حقائق سویله یین بیوکلری، عقلک حریتندن استفاده ایدوب هر شیدن علی الاحتمال بحث ایدن متفکرلری تکفیر ایدر ایدک همان تکفیر ایدیورز.

امام ابو العلاء حضرتلری دیمش:

لحی الله قوماً اذا جئتهم بصدق الاحادیث قالوا کفر

بیلهم شو کون ده شو حقیقتلری آکلامایانلارده آرامزده وارمیدر؟ یوق ایسه، قلملرنده یوق دینی اللرنده یوق علومی دعوی ایدوب ده علوم و معارفه هم ده هر بر اصلاحاته قارشی حماقتله حرکت ایدنلر آرامزده نیچون همان همیشه بولنور؟ نیچون کندولرینک جهلیاتلرینه موافقت ایتمه یین فقیهلری تضلیل، حکیملری فیلسوفلری تکفیر ایدن در ایش چته سی همان هنوز عالم اسلامیت ده اشقیالق ایدیور؟ نیچون...؟ نیچون...؟

اسکی اصول بزده، شمدی سوزی خصوصی صورت ده سوق ایده ییم، روسیاده «آدم» اطلاقنه مستحق بوجود بر اقاماش، شو کون بزم روسیا، لفظک تمام معناسیله، بوشدر: بزده نه مکتب وار، نه مدرسه وار، نه معلم وار، نه ده علوم اسلامیه به بر قدر آشنا حضرت یاملا وار. علوم و معارفی ذکر ایتمیه نه حاجت، بزده اسکی دن بری علوم اسلامیه دن ادبیات عربیه دن تقریباً بر شی یوق. اک بیوک علمای اسلامک قلمیله تألیف اولنمش اک مفید اک معتبر کتابلر دن بزم اصلا خبرمز یوق. بزم آراده نداول ایدن کتابلر صرف نحو کلام منطق فنلرنده غایت ردی غایت رکیک صورت ده تألیف اولنمش کتابلر ایل، فقه، اصول معان بیان فنلرنده ارباب حواشی قلمیله افاده سز طرزده تألیف اولنمش دورت بش کتابدن عبارتدر.

اک بیوک اک مفید آثار اسلامیه دن بزم نه حضرتلر مز ونه ده طلبه لرمز

استفاده ایدیور . عالم اسلامیت ده علمیله آثاریله امتیاز بولمیش اڭ بیوک ذاتلرڭ وجودندن ده آثارندن ده بزم خبرمز یوق . سلف صالحڭ آثار علمیه سندن بزم بلاد تماماً محرومدر . علوم اسلامیه ده امامت رتبه سنه بحق نائل اولان ذواتڭ افکار علمیه سی بزه کوره تماماً مجهولدر . آثار اسلامیه دن بزم حضرتلرمزه بزم طلبه لرمزه معلوم اولان شی تورکستانڭ غافل محشیلری هندستانڭ جاهل مولویلری الیله یازلمش نهایت درجه ده دوشگون کتابلردر . لاجل ذلک یوزلرجه سنه لرمزه دوام ایتمک ده ایسه ده بزم روسیاده علوم اسلامیه اصلا ترقی ایده مه مش .

صوڭ سنه لرده بزم طلبه لر اویاندیلار . مدرسهلرڭ غایت آیانچ حاللرینه تماماً واقف اولدیلار . دینی مدرسهلرده علم دیمیه شایان برشی یوق آڭلادیلار . مدرسده نه قدر یاته حق ایسه لرده برشی حاصل ایده میه جکلرینی بیلدیلر . بالطبع طلبه لر آراسنده ، حضرتلر لسانیله تعبیر ایدر ایسه ک ، فتنه لر چوغالمیه باشلادی . طلبه لرڭ علوم دینیه یه رغبتلری سوندی . درویشلر لسانیله سویلر ایسه ک ، طلبه لر دینسزلندی . کوزی کور دگل آدملره مدرسهلرمزڭ فسادی کون کبی معلوم اولدی .

شبهه یوق ، طلبه لرڭ انتباهلری -- استاذلر تعبیرنجه - طلبه لرڭ فتنه لری غایت چوقدن لازم ایدی . دینی مدرسهلرده « علوم دینیه » نامیله تدریس اولنور شیلردن نفرتلری ده طبیعی برشیدر . همه عالم انوار معارفله نورلنمش ایکن ، بزم طلبه لرمزه مدرسهلرمزڭ قارا گلغنده شو کونه قدر نصل اویومشله ؟ شوراسی عجیبدر .

رقوا و رقدنا فاعتلوا فی هوینا و تلك المراقی غیر هدی المراقد شو کون تقریباً همه مز آڭلادق : مدرسهلرمزه دینمزه ده دنیا موزه ده کفایت ایتمه یور . حال مز ده مدرسهلرمزی ده اصلاح ایتمک شبهه یوق لازمدر ، شو مسئله همه مزه ، بلا استثنا سویلیه لم ، شو کون معلوم کبیدر .

لیکن حال مز نه ایله اصلاح اولنور ؟ مکتب مدرسهلرمزی نصل اصلاح ایتمک لازم ؟ دیگر ملتله کبی ترقی ایده جک ایسه ک ، هانگی طریق التزام ایده لم ؟ شو کونه قدر شو مسئله لری حل ایده مدک . یاقین زمان ده حل اولنه بیلور یایوق همان معلوم دگل .

بز هر جهتن ديگر ملتير كبي اولسه ايدك . شو مسئله لرك حلي ده
 بزه بر قدر آسان اولور ايدى . لکن بز حياتمزي هم اصول معيشتمزي
 اسلاميته تطبيق دعواسنده مز ، بونگله برابر « حيات اسلاميه نصل اولور ؟ »
 مسئله سى ده عالم اسلاميت ده شو كونه قدر تماميله حل اولنماش غايت مشكل
 غايت مهم بر بيوك مسئله در . شوگا كوره او مسئله لر قات قات مشكل شور .
 « بر كون اولورده شايد حل اولنور » اميدى اوز افلا شور . كندولرينك عادتلرينى
 حاللرينى اسلاميت اقتضاسيدر خيال ايدن جاهلر ، كندولرينك علملرينى
 شريعتدر گمان ايدن روحانيلر اشكال اوستنه اشكال قاتارلار . او مسئله لرك
 انجلالى امكان دائره سندن خارج اولمق در جهسنه كلور .

فيلسوف ابو العلا حضر تارينك

وجدتكم لم تعرفوا سبل الهدى
 فلاتوضحوا للناس سبل المهالك
 اخير على مجرى قديم كلهم
 يفرج للخطى ضيق المسالك
 سوزينه امثال ايدوب ، بويله ملتك حياتنه مهاتنه عائد مسئله لرده قطعاً حكم
 ايتده مك ، شبهه يوق ، لازمدر . هر شى ده احتياط لازم ايسه بويله مسئله لرده
 دها الزمدر . فقط مسئله هم عمومى هم بيوك هم غايت مشكل اولديغنه كوره ،
 مجال كيك در ، فكرينى عرض ايتيه هر كسك حقى واردر . مسئله لرك على
 الخصوص روسيا مسلمانلر يچون صوك در جهده اهميتلرينه كوره فكرمى عرض
 ايتيه بنمده حقم واردر . ضروريات اوزرينه تاسيس اولنمش فكرلرمده
 اصابتده احتمالدر .

بن روسياده اهل اسلامك حاجات اصليه لرينى ، مليت هم اسلاميت
 جهتلريله ، ايكي يه حصر ايديه بياورم .

روسيا اهل اسلامى بر ملت مستقله اولمق جهتيله ديگر ملت لرك هر برى
 كبي علوم معارف صنايعه ، شوزمان عرفيله تعبير ايدر ايسه ك ، علوم جديده يه
 محتاجدر . شو مسئله شو كون بداهت در جهسنه كلمش بر حقيقتدر ؛ سوزى
 اوزانميه بيله حاجت يوقدر . فقط شو قدر ديمك ممكندر كه علوم معارف صنايع
 يالگنز پروغرام يازمق تنظيمات ياپمق اصول جديده قبول ايتمك ايله گنه بولنماز .
 بونگچون كليتى صورتده بالالارمزي روس مکتبلرينه آوروپا كليهلرينه
 وپرمك لازمدر . بويله اولمازسه اصول پروغرام سوزلرى بر بيهوده لافدن

عبارت اولور قالور. بونک اوزرینه استعدادلی رغبتلی طلبه لرمزی روس هم آوروپا مکتبلرنده کلیه لرنده تربیه ایتمک ایچون بزده « طلبه لره اعانه جمعیتلری » بولنمق البته اڭ برنچی مرتبه لازمدر. یکر می قدر ملیون مسلماندن هر سنه ملت خراجاتیله لاقول یوز طلبه بیوک کلیه لرده اکمال تحصیل ایتمزسه، تیز زمانده روسیا مسلمانلرینک حاللری اصلاح اولنه ماز. بویله شیلرده بز یهود طائفه سندن اورنک آلوب، استعدادلی رغبتلی طلبه لرمزی کلیه لرده مکتبلرده تربیه ایتمک قصدیله « طلبه لره اعانه جمعیتلری » تأسیس ایدر ایسهک، حالمز هر جهتدن اصلاح اولنور ایدی: اولاملتلر آراسنده عزتمز اعتبارمز زیاده اولوب، یاقین آراده کندومزه مخصوص منتظم ملی مکتبلرمزده اولور اینی. تمدن بابنده یولیله حرکت ایتمشده اولور ایدک. بن شو جهتی اربابی نظرینه براقوب، اسلامیت جهتیله روسیا مسلمانلرینک حاجتلیرینه دائر بر ایکی سوز عرض ایدهیم:

دینی مدرسه لرمز بزم حاجت دینی لرمزه وفالیده میور. اوراده علوم دینی دن تقریباً برشی اوقونمایور. اوقونور قدری ده کما ینبغی منتظم صورتده اوقونمایوب، پک از بر مقداره غایت چوق سنه لر صرف قیلنور. قران، حدیث، تاریخ اسلام کبی شیلردن دینی مدرسه لرده بر اثر کورنمه یور. سلف صالحک آثار علمیه سندن برشی بولنمایور.

شو سوزلری انکار ایدن حضرتلر احتمال بولنور. لکن شاهد وجودک شهادتنه قولاق ویرن هیچ بر منصف بوگا انکار ایده مز. شو حقه سوزی اوزاتمق لازم دگل. یوزلرجه سنه لردوام ایدن مدرسه لرمزک ثمره لرینه، آرامزده کتب اسلامیه صفتیله متداول کتابلرک اهمیتلرینه اعتبارله نظر ایتمک کفایه در. آنجق شو دردمزک درمانلری حقنده بر قدر سوز سویلنور ایسه احتمال بیهوده حساب اولنماز.

شبهه یوق مدرسه لرمزی دینی حاجتلمزک هر برینه وفا ایدر درجه ده اصلاح ایتمک غایت مشکل بر شیدر. عملکتمزده همده مدرسه لرمزده سلف صالحک علمای اسلامک اڭ علمی اڭ مفید اثرلرینی احیا ایتمگی اصلاح بولنک برنچی آدیم حساب ایتمک مکندر.

مدرسه لرمزده اڭ بیوک علمای اسلامک اڭ مفید اثرلری احیا اولنسه

ایدی، او وقت مدرسه طلبه‌لری روسیا حضرتلری علوم اسلامیه دن قدر کفایه معلومات صاحبی اولورلار ایدی. مدرسه لرمزدن منتهی صفتیله چیقمش طلبه‌لر لغت عربک علوم ادبیه سنه، شریعت اسلامک علوم فقهیه سنه مطلوب درجه ده واقف اولوب، هم قرانی هم تاریخ اسلامی بیلورلر ایدی. اوتقدیرده آرامزده دین هم علوم دشمنی حضرتلرده بولنماز ایدی. ادبیاتمه خدمت ایده بیله‌جک آدلرده مدرسه لرمزدن یتشور ایدی.

مفید اثرلری احیا ایتمک ماده‌سی علوم و معارف ترقیاتی جهتنجه، شبهه یوق، کلی فائده‌لر کتوره‌جکدر: بن شو مهم نقطه‌یه کتبخانه اصحابلرینک نظر دقتلرینی جلب ایدر ایدم. علمی هم مفید اثرلری نشر ایتیه بر قدر همت ایتسه‌لر چوق گوزل اولور ایدی. جانلرینی کوزلرینی ساده کیسه فائده‌سنه آتما یوب، هر حالده ملنک استفاده‌سی جهتلرینه‌ده کوز دیکسه‌لر یارار ایدی. مطبوعات عثمانیه دن اک گوزلرینی، مطبوعات مصریه دن اک مفیدلرینی طلبه‌لر اماملر آراسنه نشر ایتمک خصوصنده کتبخانه لرمز واسطه اولسه‌لر ایدی، خدای بیلور، طلبه‌لر اماملر آراسنده نه قدر علوم احیا اولور ایدی. مثلاً شو کونلرده مصرده طبع اولنمش زاد المعاد کتبخانه لرمز همتیله طلبه‌لر اماملر آراسنه نشر اولنسه ایدی، علوم دینییه نشری یولنده کتبخانه لرمز اولدقجه بیوک خدمت کوسترمش اولورلار ایدی.

بنده کتب علمیه‌یی احیا فکرینه خدمت ایتمک قصدیله کچمش سنه ایکی اوچ کتاب نشر ایتمش ایدم. ایکی‌سی علوم قرانه متعلق ایدی. بری‌ده شو بزم قدری یوق کوکبمزی تشریف ایتمک ایچون عالم اعلادن هبوط ایدن فیلسوف اسلام ابو العلا حضرتلرینک «اللزومیات» ندن منتخب بر پارچه ایبات ایدی.

روسیا طلبه‌لری آراسنه ادبیات عربیه دن اک ابتدا اللزومیاتی نشر ایتمک دن ایکی مقصدم وار ایدی:

بری هیچ بر اهل علم الیله فتح اولنماش حکمت خزانه‌سنی فتح ایتمک شرفنه نائل اولمق امید ایدی. بن او وقت فیلسوف ابو العلا کبی بر حکیمک «اللزومیات» کبی بر دیواننده وار همه افکار عالیهلرینه اطلاع دعواسنده دگل ایدم. فرط شوق بنی او اشه سوق ایتمش ایدی. بنده «والذین یؤتون

ما آتوا وقلوبهم وجلة» (المؤمنون - ۶۰) آیت هادیه سنک تادیبیله متأدب اولوب شوقم سوقنه انقیاد ایدرک، ناشرک التزامی قدر بر شی نشر ایتدم. طلبه لر ممنونیتله او کتابی القیشلادیلار. بونک اوزرینه گویا بگا یالکز جان ویرمک بنی تشجیع ایتمک همده بنده اویانمش بر قدر شوقی زیاده ایتمک خاطر ایچون گنه « وقت » ستونلرنده استاذ شهیر رضا افندی حضرتلری، « خورشید » ستونلرنده سمرقند مفتی سی استاذ محترم خواجه محمود بهبود حضرتلری غایت مبالغه لی تقریظلر درج ایدوب، « الاصلاح » ستونلرنده ادیب شهیر شهر شرف افندی حضرتلری، « یولدن » ستونلرنده « ج » افندی نصیب جنابلری ادیبانه تنقیدلر یازدیلار. بن عموم طلبه لره همده یوقاری ده اسملری مذکور ذوات کرامه ممنونیتله شکرلرمی عرض ایدرم. البته بنی یاخود بنم کتابی مدحلری ایچون دگل، بلکه بنم شوقمی سوندرمیوب، تشجیع تحریض هم بگا مساعده ایتدکلری ایچون.

اذا جل خطب ساعد المرء ضده ولا خیر فی الاخوان ان لم تساعد. ایکنچی مقصدم احاطهم دائر هسنده فیلسوف حضر تلرینک افکار عالیه لرینی نشر ایدرک، طلبه لرک عقللرینه جان، جانلرینه غیرت ویروب، اخلاق انسانیه نک اگ گوزلی اولان « اعتماد علی النفس » کبی بر فضیلت عالیه یی طلبه لره کویستر مکن عبارت ایدی.

عموماً عالم اسلامه وخصوصاً روسیا مسلمانلرینه استیلا ایدن خسته لگی انسان تشخیص ایده جک اولور ایسه کورور که بزه استیلا ایدن خسته لک عاجز لک هم جانلرکدر: بز اجتهادی کندومزه حرام ایدوب، دینمزه دیگرلره تقلید ایتیمه عادت لندک. حیات اقتصادی ده حیات سیاسی ده تابعیت بزه طبیعت اولدی. قران ده مذکور صغاره بز تماماً کونوکدک. بز کندومزی حقوق عقلیه مزدن کندومز محروم ایدوب، دیگر لرک عقلیه تفکر ایتیمه، دیگر لرک وجدانیه حکم ایتیمه آلیشدی. بز عقلمز حظوظندن تماماً محروم قالدق. « حیات ده استقلال نه در؟ » بز بیله میورز. « اجتهادله بر مسئله یی حل ایتمک، اوزاق تعب صوگنده بر حقیقتی کشف ایتمک » لندلرینی بز اصلا ذوق ایدم میورز. شو قدر شیلرک همه سی نیچون؟ زیرا بزده اعتماد علی النفس

فضیلتی قالامشدر. اونکچون. بز حیات انسانیه ده جسماً و عقلاً «کل علی الغیر» اولدوقده قالدق.

شریعت اسلامیه ده فرض قیلنمش «توکل علی الله» آکلار ایسه ک اعتماد علی النفسک عینیدر. یعنی هر انسان حیات ده یالکیز خداسنه اعتماد ایده جک، هیچ بر انسان کندوسی کبی دیگبر بر انسانه اتکال ایتیمیه جک، انسان دائماً خداسنک اعانه سنه کوز دیگوب و عدینه ایمان ایدوب، هیچ بر اش ده نه قدر بیوک نه قدر مشکل اش ایسه ده، عجز اظهار ایتیمیه جک. - اشته اعتماد علی النفس شویله اولور. حقیقی توکل ده بویله اولور. یوقسه، درویشلرک توکلی توکل اولماز. تنبلیک فراشنده، عطالت کور په سنده استراحت اولوب، خدای طرفندن وضع اولنمش قوانین طبیعیه ایا امر شرعیه مخالف جهتیه اساءت ادب اولور.

ایکچنی مقصده خدمت ایتدر مک امیدیل، بن اودفعه نشر اولنمش «اللزومیات» ترجمه سنده عقل انسانک استقلالنه اقتدارینه، افکارک حریتنه، بعض اخبار شائعلرک ردینه، عالم وجودک اتساعنه، کلامیون دلیللرینک تنقیدینه دائر ایاتلری انتخاب ایدوب ترجمه ایتمش ایدم. یالکیز ترجمه لر یله اکتفا ایده میوب، ممکن ایسه شرح یولنده آیات یا احادیث ذکر ایتیمیه مجبور کبی ایم. زیرا:

شرق ده اسکى دن برو اهل علمک قدری، علمک ده قیمتی بیلنمه مشدر. اک بیوکلر حال حیاتلر نده دائماً تحقیر اولنورلار، موتلری صوگنده ده بر مزار طاشندن عبارت اولوب قالورلار ایدی. گویان بیلرینی اولدرمیه آلیشمش شرق بیوکلرینی تحقیر ایتمگی واجب صانور کبی ایدی. صوگره شو حال عالم اسلامیت ده باشقه بر کسوه ایله ظاهر اولدی: حکیملری فیلسوفلری اک بیوک ادیبلری یاتکفیر یاتضلیل ایدر اولدیلار. یعنی اسکى ده معروف اذا و تحقیر طریقلری اوزرینه عالم اسلام بیک برنجی طریق ایتدی.

بزم عالم اسلامیت ده زکریا الرازی، ابو النصر الفارابی، ابن سینا، ابن رشد کبی عالم انسانیتک اک بیوک حکیملری فیلسوفلری تکفیر اولنوب، خلیل سیبویه کبی بر ایکی امامی استثنا ایدر ایسه ک، علوم ادب اماملری عموماً یاتضلیل یاتفسیق اولنمشلاردر. انسان کتب کلامیه یه نظر ایدر ایسه،

اسلام یوزینه نور اوله بیله جک امامیری یاتکفیر یاتضلیل اولنمش بولور . مناقب یا طبقات کتابلرینه مراجعت ایدر ایسه ادب و علم اماملرینی عموماً یادیننده یا اعتقادنده طعن اولنمش کورور . او حالده انسان قان ایله آغلا یوب ، قبر ستانه قاچارسه اصابت ایتمش اولور .

بزم فیلسوف حضرتلری دیر :

غنینا عصوراً فی عوالم جمه فلم نلق الاعمالاً متلاعنا

اذا فاتهم طعن الرماح فمحفل تری فیه مطعوناً علیه و طاعنا

هنیئاً لطفل از مع السیر عنهم فودع من قبل التعارف طاعنا

بزم فیلسوف اسلام ابو العلا حضرتلری ده عالم انسانیتک بر زینتی اولوب کلمش ایکن ، تکفیر بلیه سندن نجات بولامشدر . شوکا کوره فیلسوف ابو العلا حضرتلری سوزلرینک طلبه لر قلمبنده تأثیرینی آزالتماق ایچون ، ایباتلری تر جمه سوکنده بن دائماً آیات احادیث ذکر ایدر ایدم .

یاملته یادینه ضرری بنجه محتمل اولابیله جک بر فکری او کتابه قومادم . بر آدمک اعتقادینه مغایر اولابیله جک هیچ بر فکری کاغد اوزرینه قوبیماق حقنده اهتمام بیوک ایسه ده ، یالکز فیلسوف ابو العلا حضرتلرینی تکفیر بلیه سندن قور تارمق خاطر ایچون گنه ، او کتابده اعتقاد مشهور خلافنه بر ایکی مسئله درج ایتمش ایدم . اوده قطعی محقق دلیللر الیه یوق ایکن اعتقاد ایتمه مک اساسنه مبتنی برشی ایدی .

او ایکی مسئلهیی یازدم . لکن ردیه لر یله زحمتلنور اهل علم روسیاده بولنور گمان ایتمزدم . زیرا او ایکی مسئله اعتقادی لازم مسئله دگل ایدی . بو بر . - ایکنچی بزم دینمزک بناسنه خصم لر مز هر طرفدن اعتراض اوقلاری آتارلار ، اصولنه فروعنه دائماً بالطه اورورلار ایکن ، دینی حمایه ایتمک غیرتیله مدافعه ایدن بر حضرت یابر ملا کورنمه یور ایدی . البته اوقدر مهم دقیقه لرده سکوتی اختیار ایدن انسان اوفاق مسئله لر اوزرینه آتلمق دن حیا ایدر . بن او یله گمان ایدر ایدم .

لکن نصل ایسه ده او مسئله لرده بیوک بر اهمیت کوروب ، بعض حضرتلر بعض ملالار ، یالکز او ایکی مسئلهیی حمایه ایتمک غیرتیله ، اللزومیاته ردیه لر یازدی لر . یازانلار آراسنده ، ایشتمدم ، عملکتمزده بیوکلاک

نامی و پیرامش بر یکی حضرتده وار ایدی . بیوکلری هر کس دن زیاده بن احترام ایدرم . شوکا کوره، شاید ارشاد یولیل یا خود مسئله بی علمی صورتده حل طریقله یازلمش بر شی واردر دیدمده ردیه لری طوپلادم .

ردیه ، علمی صورتده یازلمق شرطیله ، احياناً فائده ایده بیلور . اولاً بگا خطالرمی، وار ایسه، آکلاتور . ثانیاً بنده حقیقت جهتی وار ایسه یگی دن نشر ایدر . ثالثاً کندولری طرفندن واقع اولاجق تحقیقات اعانه سیله احتمال مسئله بی حل ایدر . حضرتلر قلمیله یازلمش ردیه البته بویله اولور یا خود ده اعلی اولور خیالیله ردیه لر مطالعه سنه رغبت ایتدم .

رساله شکننده یا مقاله طرزنده نشر اولنمش ردیه لری او قودم . پیام نیچوندر فیلسوفک افکار علمیه سنه ال اوزاتمامشلار ایسه ده، مکتب بالالارینه « بدء المعارف » کتابندن تعلیم اولنور نزول عیسی مسئله سنه دورت اللریله غایت شدتله هجوم ایتمشلر . حیات خضر کبی اسلامیتده اصلی یوق بر مسئله بی اعتقادی لازم بر شی کبی کوسترمیه اهتمام ایتمشلر . ردیه لرک دیگر جهتلری صوقور معری پی سو گودن فیلسوف اسلام ابو العلابی تکفیر دن، ترجمه بی ده تنقید نامیله جرحدن عبارتدر .

معترضلرک تکفیرلرینه طعنلرینه اهمیت ویروب ، فیلسوف طرفندن دفاعاً جواب ویره چک اولور ایسه م، بونکله بن فیلسوف حضرتلرینک عزتنه طوقنمش اولورم . میزانک بر کوزینه فیلسوفی دیگر کوزینه معترضلری قویارق، فیلسوفک ایمانیله معترضلرک ایمانلرینی وزن ایده چک اولور ایسه م، او وقت بن فیلسوف حضرتلرینی معترضلره عدیل ایتمش اولورم .

حسان بن ثابت حضرتلرینک اوغلی عبدالرحمن حضرتلری دیمش :

لا تسبني فلسفت بسبی ان سبی من الرجال الکریم

یعنی سن بنی سوگر ایسه کده بن قولاق ویرمم . زیرا بنله سو گوشه بیله چک انسان آنجق کریم انسان اولا بیلور .

کبارک عادتی اویله در . کلخان بکلرینه دائماً مسامحه ایدر لر . تکبر صفتیله دگل ، تعزز فضیلتیله ، سفیلرک تعدیلرینی تحمل ایدر لر . قرانکده امری بویله در . «خذ العفو و اؤمر بالعرف . واعرض عن الجاهلین .» (الاعراف - ۲۰۰) . شو ملاحظه ایله بنده مدافعه ذلتنه تنزل ایده مم . لکن حکیم لری

فیلسوفلری عموماً، ابو العلاء حضرتلرینی خصوصاً تکفیر ایدن آدملره ابتدا ایمان ایله کفری فرق ایتمکلرینی تکلیف ایده بیلورم .

اما فی الارض من رجل لیبیب فیفرق بین ایمان و کفر ؟ !
ایمان نه در ؟ کفر نه در ؟ سویله سونلر .

عجبا ایمان مکتبلرده بالالاره تعلیم اولنور اوفاق بر شیمیدر ؟ کلامیون جهلیاتیله مقید بر اسیرمیدر ؟ بیلوب دگل یالکز جهنم خوفیله کوکللرده صافلانور کلمه لردن عبارتمیدر ؟ عقلک نوریله زائل اولور بر ظلمت میدر ؟ معمور یرلردن قاچار، ویرانه لرده اوچار بر قوشمیدر ؟ - خیر !
یاخود عالم وجودک اتساعنه اطلاع سببیله خدایک عظمتی درگاهنده عقلک طوعا اوکرها سجده سندنمی عبارتدر ؟ البته بویله در . بویله ایمانک بزم تکفیرمزله نه اشی وار ؟

فیلسوف حضرتلری اللزومیات ده دیمش :

عوی لی ذئب فانتبهت لجزره رويدك ان النيرات عوالی
وکیفی احتیالی فی الصدیق و قدنوی لی الشر محتاج اصاب نوالی
بگا بوری ها اولادی . بن ده صوس ! دیدم . سنک هاوهاوگ یولدزلاره قدر
چیقهماز . فیلسوف حضرتلری ده دیمش :

وهان علی سمعی اذا القبر ضمینی هریر ضباع حوله وکلیب
فیلسوفی تکفیر ایدنلر شو ایکی بیت دن کندولرینه جواب آلابیلسه لر بس .
ردیه لرگ ترجمه بی تنقید جهننه کلنجه : بنم خاطر م او یله تنقید لر حقدنه شو
وما اضیع التنقید اذ یفعلونه واضیع منه من یری انه نقد
بیت مفردینی انشا ایتدی . یعنی : اونلار انک تنقید نه قدر ضائعدر !
اویله تنقیدلری تنقیددر خیال ایدن آدم ده بتر ضائعدر . بوراده بونگل
اکتفا ایدیورم . بزم معترضلرگ دورت ال ایله هجوم ایتدکلری حیات
خضر ، نزول عیسی مسئله سی بیاننه ، جزئی بر فائده امیدیله ، شروع ایدرم .
بیلورم : هیچ بر وقت مسالک علم اربابی آراسنک جاری اولور مناقشه لر
ایله اولده مجهول بر حقیقت کشف اولنماش ، اختلافی بر مسئله ده حد ثبوت
ایرشمه مش در . زیرا منافشه ایله اشتغال ایدن آدم دلائلی موازنه دن زیاده ،

ظنیاتدن عبارت شیلری قبول وتسلیم ایتدرمیله اجتهاد ایدر. او وقت انسان حقیقتی طلب یولنده دگل، خصمنه غلبه ایتمک خصوصنده اعتنا ایدر. شو ملاحظه ایله بن بوراده مناقشه ایله دگل، آنچق دلائلی عرض ایتمک وظیفه سیله اشتغال ایده جک اولدم.

خضرک حیاتی.

هر بر جان ایگه سنه « اولمک » خدایک قضا سیله، بر حکم طبیعی در. شو حکم طبیعی دن نجات بولا بیلمش، شو امر الهی یه اطاعت ایتمه مش بر فرد روی ارض ده کورنمه مشدر. عالم حیاتک انتظامی ایچون خدایک حکمتیله تقدیر اولنمش « اولمک » حیواناتی ده نباتاتی ده تحت فهرینه آلمش بر قضای عمومیدر. یالکز افراده بیله مخصوص دگلدر. نوعلر ده جنسلر ده حکمی جاریدر. بر عصر ده اون عصر ده منقرض اولماز سه لاید ادوارک تعاقبیله منقرض اولور.

ولو انی اعد بالف بحر لمر علی موت فاحتسانی
اجسامک اگ اوفاق اجزالرینه انحلالی، قرناً بعد قرن اولده معلوم
دگل عنصر لرک ظهوری، سوک سنه لرده رادیومک انکشافی بوکا بر شاهد
طبیعی اولا بیلور. شو انحلال، کیده کیده، بنیه حیاتک انهدامنه قدر
ایر شدره بیلور.

اولمک کبی عمومی مطرد بر حکم طبیعت ده بولنمایور. شو حکمک
قهرندن یاقه قورتارمش بر فرد، نه قدر آرار ایسه کده، بولنماز. « کل
نفس ذائقة الموت » (الانبیا - ۳۵) حکمی استثناسی یوق تخلف سز بر عمومدر
انتقاضی یوق استقراء قطعیله تأیید اولنمش ضروری بر حکمدر. ارسطوتیل
منطقنه نظراً استقرا ایکنچی در جهده گی بر حجه کبی اعتبار اولنمش ایسه ده،
سوک فلاسفلر عندنده مقبول اولمش منطق تحقیقاتنه کوره، استقرا علوم ده
اگ اصل الک معتمد بر طریق کشفدر. حقائق طبیعیه یالکز استقرا طریقیله
کشف اولنور. فلسفه حسیه یالکز شو استقرا اساسنه مبتنی اولمشدر.
شویله قطعی دائمی عمومی بر اساس اوزرینه بنا ایدوب « خضر علیه
السلام بر قدر عمر ایتدی ده، سوگره البته اولدی. » دیه حکم ایده بیلور ز.

بزم الودع وار اگ قطعی حکم کبی شو حکم ده بلاشبہ قطعی اولور .
 بزم قطعی اساسمزی آیات قرآنیہ ده تایید ایدر : « کل نفس ذائقة الموت »
 (الانبیاء - ۳۵) . « منها خلقناکم و فیها نعیدکم » (طه - ۵۵) « ومن نعمره
 ننکسه فی الخلق » (یس - ۶۸) . « ومنکم من یرد الی ارض العمر لکیلا یعلم
 من بعد علم شیاً » (الحج - ۵) . شو معناده قرآن ده غایت چوق آیت وار .
 فرض ایدہ یک اگ قطعی بر حکمک ، او قدر قطعی آیتلرک خلافت اولارق
 بریا یکی اوچ حدیث روایت اولنسه ده ایدی ، مقبول اولماز ایدی . لکن
 خضرک حیاتنه دلالت ایدر بر نص یوق .

اهل حدیث عمومأ ، امام بخاری کبی بر امام اسلام خصوصأ ، عبد الله
 ابن عمر جابر بن عبد الله کبی صحابه لردن روایت ایتمشلر : « ان النبی صلی
 الله علیه وسلم قال فی آخر حیاته لا یبقی علی وجه الارض بعد مائة سنة ممن
 هو علیها الیوم احد . » شو حدیثه تمسک ایدوب عموم اهل حدیث خضرک
 موتنه ذاهب اولمشلار . امام بخاری جزماً خضرک موتیله حکم ایتمش .
 شو حدیث ، جزئی بر امعانه نظر ایدر ایدر ایدر ، خضرک موتنه اصلا دلالت
 ایدہ میور . زیرا او حدیثله استدلالک صحتی ایچون ، اولا خضرک سیدالوجود
 حضرتلرینک زمن سعادتلرینه قدر بقاسی فی اثبات ایتمک ضروردر . بر یکی
 بیگ سنه مقدم وفات ایتمش بر آدمک شو کون موتنه استدلال ایتمک نتیجه سز
 بر تعبدر . بن شو استدلالی بوراده نقل ایتدم ، لکن قیمتی فائده سی ایچون دگل
 حیات خضر مسئله سنده اهل علمک رأیلرینی بیان ایچون . اهل تحقیقک هیچ
 بری خضرک حیاتیله قائل دگل . ابراهیم بن ادهم ، بشر الحافی ، معروف الکرخی ،
 سری السقطی ، الجنید البغدادی کبی کبار اسلامک سوزلرنده خضرک حیاتنه
 دلالت ایدر شیلر واردر . لکن او حیات « ولاتحسبن الذین قتلوا فی سبیل الله
 امواتاً بل احياء عند ربهم یرزقون » (آل عمران - ۱۶۸) آیت شریفه سنده
 مذکور حیات کبی در . بزم دعوا مزه اصلا مخالفتی یوق . بز شوبش آدم کبی
 بیوکلری دائماً احترام ایدرز .

اللزومیات ترجمه سنده خضر علیه السلامک ، دیگر انسانلر کبی ، موتنه
 یکی آیت ابله استدلال ایتمش ایدم . بری : « وما جعلناهم جسداً لایأکلون الطعام
 وما كانوا خالدين . » (الانبیاء - ۸) . ایکنچی سی . « وما جعلنا لبشر من قبلك الخلد
 افانت مت فهم الخالدون . » (الانبیاء - ۲۴)

خلود ابد کبی کلمه لر انسان یا خود حیوان عمرنده استعمال اولنور ایسه
 یالکمز طول بقا اراده اولنور. هیچ بروقت استقبالده عدم انتها یا خود قیامته
 قدر بقا معناسنده استعمال اولنماش. شو معنالر علم کلامده حادث اولمش
 اصطلاحلردر. قرانده دار آخرته اسناد اولنمش خلود ابد کلمه لرندن اقتباس
 قیلنمشدر. لغت عربده رجل مخلد دابه مخلده، البقرة الآبده، الاثافی الخالد
 کبی شیلر استعمال اولنمش، لکن همان یالکمز طول بقا اراده اولنمشدر.
 شو معنایی بزم قران تصدیق ایدیور: خدای شعرا سوره سنده، ۱۲۹ آیتده
 هود علیه السلام قصه سنده دیمش: «وتتخذون مصانع لعلکم تخلدون». شو
 راده خلود استقبالده عدم انتها یا خود قیامته قدر بقا معناسنده
 اولاماز. زیرا اووقت هود علیه السلام انکاری صحیح اوله از ایدی. عادک
 «بز اوشیلری قیامته قدر بقا ایچون دگل، بیك سنه یا خود یوز سنه اقامتمز
 ایچون بنا ایدرز.» دیمیه حقلری اولور ایدی.

بز قرانی گوزل چه مطالعه ایدر ایسهك، کافرلرک نبیلرندن اقتراحلری نه در؟
 آکلار ایسهك، کوررزکه نبیلرندن عمر نوح کبی عمری طلب ایتمشلر، همده
 عمرک قیصه لغیله نبیلری تعییر ایدر لر ایش. خدای کافرلرک اقتراحلرینه
 جوابا «وما جعلنا هم جسدا لایاً کلون الطعام وما کانوا خالدین.» دیمش.
 عمرک قیصه لغیله تعییرلرینی ردا «افانت مت فهم الخالدون» دیمش. او یله ایسه،
 شو ایکی آیتک خضر علیه السلام موتنه دلالتلری قطعی اولور.

حیات خضر مسئله سنده رديه یازان افندیلر نه دیمش؟
 روسیاده الك بیوک مرشد مز علی القاری رساله سندن حکایه لر نقل ایتمش.
 روسیاده الك قارت بر حضرت «خلود ابد معناسنده در. استدلال هبا اوله در.
 دیمش. دها بر ذات «خضر حی دیگانلرده مخلدیه فائل دگلر. بو آیت دن
 خضرک موتی آکلانمایدر.» دیمش.

بن شو حضرتلر مزک لغت عربدن، کتب سلفدن. معانی قران دن تماما
 غفلت لرینی، غایت آچیق مسئله لرده بیله او قدر قیصه کوزلرینی کندولرینه
 براقوب، شو

وما اذیبع التنقید اذ یفعلونه * واضیع منه من یری انه نقد

سوزمی تکرار ایدرم . انصاف ایله ایکی طرفک محاکمه سنه تنزل ایده جک بر حکم بولنورسه بیورسون .
 بن مقدا اللزومیات ترجمه سنده شمدی شوراده خضرتک دیگر انسانلر کبی موتنه دلالت ایدر دلیللری سرد ایتدم . لکن خضرتک حیاتیله قائل اولانلری رد ایتمک ایچون دگل . هر کس فکرنده اعتقادنده حرر . خضرتک حیاتیله قائل اولان غاوی اولماز ، خضرتک موتیله قائل اولان زندیق اولماز . انسان ، استرسه ، الارض فوقنا والسماء تحتنا دیسون . مقصد : بویله شیلرک هیچ بریله انسان تضلیل یاتکفیر اولنماز . خدای تکلیف ایتمه یین شیلری انسان تکلیف ایدمه مز . حیات خضر نزول عیسی کبی مسئله لر هیچ بروقت « ایمان » دن جز اولماز . شمدی نزول عیسی مسئله سنده قطع نزاع قصدیله ، فصل خطاب اولا بیله جک بش اون سوز یازاجق اولدم .

نزول عیسی علیه السلام

عیسی علیه السلامک سمایه جسدیله ارتفاعنه دلالت ایدر آیت قران کریمده یوقدر « وکنت علیم شهیداً مادمت فیهم . فلما توفیتنی کنت انت الرقیب علیهم » (المائدہ - ۱۱۷) آیت کریمه یرده ایکن عیسی علیه السلامک موتنه قطعاً دلالت ایدر . لاجل ذلك « بل رفعه الله الیه » آیت کریمه سی « عیسی ای خدای جسدیله سمایه رفع ایتدی » معنا سنده اولماز .
 خدایک در گاهنه ارتفاع قرانده یالکز عیسی علیه السلام خصوصنده دگل ، بلکه شهیدلر همده عموماً سعیدلر حقنده نازل اولمشدر . قرانده صعود الی الله ، رجوع الی الله تعبیرلری متعدد آیتلرده ذکر اولنوب هیچ برنه « تن ایله یوقاری آشمق » معناسی مراد اولمامشدر .
 احادیث نبویه ده عیسی علیه السلامک سمایه وجودینه دلالت ایدر حدیثلر وارد اولمش ایسه ده ، بویله حدیثلر یالکز عیسی علیه السلام حقنده دگل ، بلکه قبری قاطعه یرده اولان آدم ادریس ابراهیم یوسف موسی هارون یحیی کبی نبیلر حقنده كذلك وارد اولمشدر .
 دیمک ، آیتلرده ده حدیثلرده ده عیسی علیه السلامک سمایه جسدیله ارتفاعنه قطعاً دلالت ایدر شی یوقدر .

عیسیٰ علیہ السلامؑ سہادن نزولنہ یاخود قیامت دن قبل یردن قیامنہ صریحا یا تاویلا دلالت ایدہ بیلور بر آیت قران کریمہ بولنمایور۔
نزول عیسایی دعویٰ ایدنلر دعوالرینی اثبات آرزوسیلہ ایکی آیتی تحریف ایتمکن چکنمہ مشلر۔

بری «وانه لعلم للساعة. فلا تمترن بها» آیت کریمہ سیدر۔
شو آیتی دعوالرینہ دلیل ایتمک ایچون، وانہ ضمیرینی نزولدن کنایہ قیلوب، آیت «نزول عیسیٰ قیامتک علامتیدر» معناسندہ دیمشلر۔
شو تاویل فی الحقیقہ تحریف اولوب، اوچ جہتدن باطلدر: (۱) اهل تفسیر ضمیری یا قرآن دن یا عیسیٰ دن کنایہ ایتمشلر۔ اهل تفسیرک ہیچ بری ضمیری نزولدن کنایہ ایتمہ مش. (۲) نزول نہ قصده نہ سورده نہ تمام قرآن ده لفظاده معنی ده سبقت ایتمہ مش. (۳) ضمیر نزولدن کنایہ اولسه ایدی، فلا تمترن بها جملہ خطابیه ناهیہ سی باطل اولور ایدی. زیرا علامت مستقبلہ ہیچ بروقت امترابی دفع ایدہ مز۔

اثبات دعویٰ غرضیلہ تحریف اولنمش آیتلرک ایکنچی سی «وان من اهل الكتاب الا لیؤمنن به قبل موته» آیت کریمہ سیدر۔
شو آیتی دعوالرینہ دلیل قیلوق ایچون، قبل موته ضمیرینی عیسیٰ علیہ السلام دن کنایہ قیلوب «بعد نزوله» قیدینی ده کندو کیسه لرندن زیادہ ایدہ ویرمشلردر۔

تکلف شودر جہیہ کلنجہ، استدلال استدلالک دن چیقار، بر اویون اولور۔ آیت آیتلک دن چیقار، هوا ایله دوزلمش برشی اولور۔ شو قدر تکلف بو قدر تعب سوکنده معنی بر قدر درست چیقسہ ایدی، ضرری یوق وارسون اویله اولسون دیهرک قبول ایتمک احتمال ممکن اولور ایدی. لکن اویله تاویل سوکنده آیتک معناسی بر قاچ جہتدن فاسد اولیور:

(۱) ضمیر عیسیٰ علیہ السلام دن کنایہ اولاجق ایسه، اهل کتابک ایماننده قبلیت قیدی لغو اولور. (۲) هر ظرفک محدودیتی معلومیتی لازمدر۔ «قبل موته» ظرفی معلوم دگلدر. عیسیٰ علیہ السلام موتی نہ وقت اولاجق معلوم دگل ایکن، «قبل موته» ظرفنده معلومیت محدودیت ممکن اولاماز۔

۳) ضمیر عیسیٰ علیه السلام دن کنایه اولاجق ایسه، آیت ده منصوص مؤکد اولان استغراق باطل اولور. زیرا نزول صوکنده عیسیٰ علیه السلامه ایمان ایده جک جماعت اهل کتابک اولا بیلسه یالکز ملیاردن بری اولور.

کلی عمومی اوقدر تخصیص دن ده طوغریدن طوغری بلا کلفه آیتی تکذیب ایده ویرمک دها افضلدر. زیرا او وقت بزم المزده اویونچق اولمق دن، هیچ اولمازسه، آیت باش قورتارمش اولور ایدی. بیهوده «مؤمن» نامی طاقنوب، آلدانوب ده یورمز ایدک.

شمدی بن تمام جسارتله دیه بیلورم عیسیٰ علیه السلامک سمدن نزولنه یا خود قبل القیامه یردن قیامنه بوجه من الوجوه دلالتی ممکن بر آیت قرآن کریم ده بولنمایور.

بوکا علاوه تمام اعتمادله دیه بیلورم: عیسیٰ علیه السلامک عدم نزولنه طعا دلالت ایدر ایکی آیت کریمه قران ده وار. بری: «اذ قال الله يا عيسى ابن مريم اذكر نعمتي عليك وعلى والدتك» (المائدة - ۱۱۰).

شو آیت ده خدای اون بیوک نعمت ذکر ایدوب، یازو اوگر تمگی یهودلر لندن تخلیص ایتمگی نعمتلردن حساب ایتمشدر. عالمی اصلاح ایچون، روی ارض ده عدالت اقامت ایدوب، همه اعدالینه غلبه ایتمک ایچون سمدن نزول بوراده ذکر اولنماشدر. شبهه یوق عالمی اصلاح ایتمک، روی ارض ده عدالتی اقامت ایتمک، اعدایه غلبه ایتمک نعمتلی «یهود لندن خلاص اولمق» نعمتنه نسبتله قیاس قبول ایتمز درجه ده بیوکدر. «سمدن نزول» اولاجق برشی اولسه ایدی، مقام امتنان ده بلاغت اعجاز اقتضاسیله، شبهه یوق شو آیت ده ذکر اولنور ایدی.

ایکنچی سی مریم سوره سنده «والسلام علی یوم ولدت ویوم اموت ویوم ابعث حیا» آیت کریمه سیدر.

عیسیٰ علیه السلام عالمی اصلاح ایچون سمدن نازل اولاجق اولسه ایدی، بیان معجزات مقامنده بلاغت اقتضاسیله، «ویوم انزل حیا» کبی برشی البته ذکر اولنور ایدی. زیرا جسده سمایه ارتفاع یا خود اصلاح عالم ایچون

سماڊن نزول كبي ديگر انسانلرده يوق شيلرى طفل ايكن سويلهك معجزه لرى بيان مقامنه دها زياده مناسبدر .

شو ايكي استدلال استدلال بالمفهوم دگل . بلكه بلاغت قرانى تحقيق در .
زيرا اعلايى ، وار ايكن ، ترك ايدوب ادنايى ذكر ايتمك ابدأ بلاغت اولماز .
ياعجز ياغفلت اولور .

بن ، نظم قرانى عجز دن غفلتن تنزيه قصيله ، ار تفاع يوقلغنه نزول اولماياغنه شو ايكي آيتك دلالتى قطعيدر ديمش ايدم . بگا رديه يازان افنديلر شو استدلالى جرح ايده بيلور برشى ياز مامشلار . شو استدلال مستقيم اولور ايسه ، بن تمام اعتمادله قران ده عيسى عليه السلامك سماڊن نزولنه بوجه من الوجوه دلالت ايده بيلور بر آيت البته بولنه ماز ديه بيلور م .
آيات قرانيه ده عيسى عليه السلامك نزولنه بر اشاره كبي شى يوق ايسه ده ،
احاديث شريفه ده نزول عيسى وعد اولنمش در . امام الاثمه بخارى حضرت تلى ابو هريره رضى الله عنه حضرت تلى نندن روايت ايدر :

« ان النبى صلى الله عليه وسلم قال كيف انتم اذا نزل ابن مريم فيكم واماكم منكم . »

شو حديث كتب احاديث ده صحتى ثابت بر حديثدر .
شو حديثه انكار ايتمش گمانيله ، فيلسوف اسلام ابو العلا حضرت تلى رينه هجوم ايدن حضرت مزك غيرت حرار تلى رينى بر قدر تعد يل ايتمك ايچون ، هم ده عجله لرينى ، ياخود الك درستى ، خطالر رينى كندولرينه ، آكلار ايسه لر ، كوستر ملك ايچون ، اخبار آحاد حقنك مجتهدلر ك اهل حديث اماملرينك اصوللر رينى ، طلبه لره فائده دن خالى اولماز طرزده ، على الاجمال بيان ايديم .

بزم حضرت كورسونلر : احاديث صحيحه يى فيلسوف اسلام امام ابو العلامى انكار ايدور ؟ ياخود رئيس اهل اجتهاد اولان امام اعظم ، رئيس اهل حديث واهل اجتهاد اولان امام مالك حضرت تلى رى مى ؟ بر ايكي صحيح حديثى انكار ايتمك تضليلى موجب اولور ايسه ، موطادن خارج حديثلر ك صحتنه قائل دگل امام مالك حضرت تلى رينك حالى نصل اولور ؟ يالكنز كندوسنك اصولنه موافق دگللىگى ايچون گنه ، غايت چوق الك صحيح حديثلر ردايدن امام اعظم حضرت تلى رينك امامتى نصل اولور ؟ اسلام يوزينه جمال اولابيله جك

بر بیوک مسلمک یالکز عرضنه طوقنہق دیننہ طعن ایتہک ایله گنہ سند حدیثی جرح خیالندہ اولوب، او قدر صحیح حدیثلری زدایدن اهل حدیثک اهل فقہک حاللری نصل اولور؟

شو شیلری بر قدر ملاحظہ ایدن انسان بزم «حضرت» لراک او قدر قصورلرینہ، ہمده او قصورلریله برابر نہایتی یوق غرورلرینہ غفلتلرینہ تعجب ایدرسہ، ایدہ بیلور. «الذین ضل سعيہم فی الحیاة الدنیا وهم یحسبون انہم یحسنون صنعاً.» (الکہف - ۱۰۴)

اهل علم نظرندہ خبر آحاد.

تواتر در جہسنہ واصل دگل خبرلراک ہر بری، اهل حدیث اهل اصول اصطلاحک «خبر آحاد» اولور. شو معنی ایله خبر آحادک مقبولیتی ہم حجیتی حقندہ ابن الہمام حضرتلرینک «التحریر» ندن ہمده ابراہیم بن موسی الشاطبی حضرتلرینک «الموافقات» ندن، طلبہلرہ احتمال فائدہ اولور امیدیلہ، بش اون سطر بورادہ نقل ایدرم.

امام شاطبی حضرتلری «الموافقات» دہ دیمش:

دلیل شرعی یا قطعی اولور یا ظنی. قطعی اولور ایسہ بلا اشکال مقبولدر. طہارت صلات زکات فرضیتلرینک ادلہسی کبی.

من حیث الثبوت ظنی اولان دلیل، اصل قطعی یہ راجع اولور یا یوق. اصل قطعی یہ راجع اولور ایسہ کذلک مقبولدر. «لا ضرر ولا ضرار» حدیثی کبی زیرا ظلمدن منع، ضرردن نہی شریعت اسلامیہدہ محصور دگل دلیللر ایله ثابت اولمش بر اصل قطعیدر.

انسانک شخصنہ مالنہ عرضنہ نسبنہ تعدی کبی وقائع کلیہدہ، ولاتمسکوهن ضرارا لتعتدوا، ولاتضاروہن لتضیقوا علیہن، ولا یضار کاتب ولا شہید کبی وقائع جزئیہدہ بلا استثناء ثابت اولا کامش عمومی قطعی بر حکمدر.

بر اصل قطعی یہ راجع دگل دلیل ظنی اصل قطعی یہ مخالف اولور یا یوق. اگرده دلیل ظنی بر اصل قطعی یہ مخالف اولور ایسہ، بالاتفاق بلاشبہ ساقط اولور. کتب احادیثدہ کتب فقہیہدہ بوکا غایت چوق مثاللر ذکر اولنمشدر: (۱) فاطمہ بنت قیس حضرتلرندن روایت اولنمش حدیث صحیح. عن

الشعبي عن فاطمة بنت قيس ان المطلقة ثلاثاً ليس لها سكنى ولا نفقة . رواه مسلم . وفي السنن ان النبي قال يا بنت آل قيس انما السكنى والنفقة على من كانت له رجعه شوحديشي ، «لاتخر جوهن من بيوتهن ولا يخرجن» - «اسكنوهن من حيث سكنتم» آيتلرينه مخالفدر گمانيله ، حضرت عمر حضرت عائشه اسامة ابن زيد ، عمر بن عبدالعزيز حضرتلري . فقيهلرك اكثرى جزماً رد ايدو وير مشلردر .

شوقدر بيوك اماملر شو حديشي آيتلره مخالفدر گمان ايتمشلرده رد ايتمشلر . لكن حديثك آيتلره مخالفتي يوق . زيرا آيتلر طلاق رجعي به مخصوصدر ، بوكا بر قاچ دليل دلالت ايديور : اولاخداي «لاتخر جوهن من بيوتهن» خطاب جليلينه تعليل مقامنده «لاتدرى لعل الله يحدث بعد ذلك امرا» ديمش . اهل علمك اتفاقيه «امر» دن مراد رجعتدر ، ثانيا «لاتخر جوهن» آيت كريمه سندن صوكت خداي «فاذا بلغن اجلهن فامسكوهن بمعروف او فارقوهن بمعروف» بيورمش . بونكله «لاتخر جوهن» آيت جليله سنك طلاق رجعي به اختصاصي جزماً معلوم اولمشدر . ثالثاً خداي واشهدوا ذوى عدل منكم واقيموا الشهادة لله» ديمش . شواشهاد ، اهل علمك اتفاقيه ، رجعت ساعتنده مندوب اولان بر اشهاددر ، رابعاً خداي «اسكنوهن من حيث سكنتم» ديمش . يعنى زوج نره ده اقامت ايدر ، ايسه طلاق قيلنمش خاتون اوراده اقامت ايدر . بر خانه ده اختلاط صورتنده اقامت ايتمك ، بالاتفاق ، طلاق رجعي به خاصدر .

شوبيان ايله ، گمان ايدر م ، معلوم اولدى : فاطمة بنت قيس حضرتلرينك حديثي آيتلره مخالف دگل ، بلکه ، بالعكس او آيتلردن مستفاددر . اويله بر حديثي ، آيتلره مخالفدر گمانيله ، نه قدر بيوك اماملر صحابه لر رد ايتمش . بزم مطلب شودر .

(۲) «ان الميت ليعذب ببكاء اهل عليه» حديث صحيحى . شو حديشي حضرت عائشه «ولاتر وازرة وزر اخرى» - «وان ليس للانسان الاماسعى» آيتلرينه مخالفتي ايچون رد ايتمشدر .

(۳) «معراج كچه سنده رويت» حديثي ، شو حديشي حضرت عائشه «لاتدر كه الابصار» آيتنه مخالفتي ايچون قبول ايتمه مش .

(۴) «انما الشؤم في ثلاثة» حدیثی - شو حدیثی حضرت عائشہ «قل ان الامر كله لله» آیتہ مخالفتی ایچون رد ایتمشدر.

(۵) «اذا استيقظ احدكم من نومه فلا يغمسن يده في الاناء حتى يغسلها» حدیثی . عبد الله بن عباس حضرت تلمیذہ ام المومنین عائشہ حضرت تلمیذہ «وما جعل عليكم في الدين من حرج» آیتہ مخالفتی ایچون رد ایتمشدر.

قیاسہ ، یعنی شرعاً معلوم ہر اصل کلی یہ مخالف حدیث لکڑ ہر برینی «الموافقات» صاحبی امام شاطبی حضرت لکڑ روایتہ کورہ ، امام مالک حضرت تلمیذہ رد ایدر . شو حکم دن یالکڑ دورت حدیثی ، حدیث الولوغ ، حدیث المصراة ، حدیث العرايا ، حدیث القرعہ یی ، استثنای ایدوب ، دیگر لکڑی تماماً رد ایتمش . بزم امام اعظم حضرت تلمیذہ شو مسئلہ ده امام مالک حضرت تلمیذہ موافقت ایدوب ، حدیث الولوغ ، حدیث المصراة ، حدیث القرعہ یی ده رد ایتمش .

اہل حدیثک اتفاقیلہ ثابت «خيار المجلس» حدیثینی امام مالک حضرت تلمیذہ ده امام اعظم حضرت تلمیذہ ده انکار ایدیور لکڑ . «مدت مجهولہ ده خيارک اشترای باطل ایکن ، خيار مجلس نصل ثابت اولاً بیلور ؟» دیر لکڑ . زیرا مجلسک مدتہ مجهولدر . «قاعدة الغرر والجهالة» شرعاً ثابت ہر اصل کلیدر . خيار المجلس حدیثی بوکٹا مخالفدر دیر لکڑ .

شو ایکی بیوک امام «اصل کلی یہ مخالفدر» دعواسیلہ خدای بیلور نہ قدر ثابت حدیث تلمیذہ رد ایتمشدر!

بعضاً بزم اہل علم ہر آیتک یالکڑ اطلاقہ مخالفتی ایچون صحیح حدیث تلمیذہ رد ایدیور لکڑ . مثلاً ابوداود ، ترمذی ، نسائی ، ابن ماجہ صحاح لکڑ نہ مذکور «عن فريضة بنت مالك ان زوجها خرج في طلب اعدله فقتلوه . قالت فسألت النبي . فقال امكثي في بيتك حتى يبلغ الكتاب اجله» حدیثی . شو حدیثی سلف صالح دن بر طائفہ «والذين يتوفون منكم ويندرون ازواجاً يتر بصرن انفسهن اربعة اشهر وعشرا» آیتک اطلاقہ مخالفتی ایچون رد ایتمشدر . شو آیت ده مدت ذکر اولنمش لکن سکنی ذکر اولنماش . لاجل ذلك سکنی لازم دگل دیمشدر .

اڈ بیوک صحابہ کرام اڈ بیوک مجتهد لکڑ فلان آیتہ فلان قاعدہ یہ مخالفدر دعواسیلہ حسابی یوق صحیح حدیث تلمیذہ رد ایدہ ویرسہ لکڑ ، فیلسوف امام

ابوالعلا حضرتاری یوقاری ده مذکور ایکی آیتک سکوتنه ، « و منکم من یتوفی و منکم من یرد الی ارذل العمر لکیلا یعلم من بعد علم شیئا » آیتک منطوقنه همده طبیعتک قانوننه مخالفدر دعواسیلہ یالکز بر حدیث عیسایی انکار ایدرسه « صوقور زندیق » می اولور ؟

شمدی بوراده بر سوال کبی شی وارد اولیور . صحابه لر مجتهد لر بر صحیح حدیثی انکار ایدر لر ایکن ، نصل ایدر لر ؟ شو حدیثی رسول الله سویله مش ایسه ده ، بز انکار ایدرز دیرلرمی ؟ البته بویله دگل . یاخود « رسول الله او سوزی سویله مز . روایت ایدن راوی غلط ایتمشدر . » دیرلرمی ؟ البته بویله در . اویله ایسه بزم فیلسوف حضرتلری ده

ولن یقوم مسیح یجمعون له و خلعت و اعدهم م الخلف عر قوبا سوزیله یالکز راویلری تخطئه ایتمش اولور . سید الوجود رسول الله صلی الله علیه و علی آله وسلم حضرتلرینی دگل .

بورایه قدر ادله شرعیه ناک اوج قسمی ، (یعنی دلیل قطعی ، اصل قطعی یه راجع اولان دلیل ظنی ، بر اصل قطعی یه مخالف اولان دلیل ظنی) بیان قیلندی . قسم رابعی بیان ایچون امام شاطبی حضرتلری دیمش :

قسم رابع بر اصل قطعی یه هم رجوعی هم مخالفتی معلوم دگل بر دلیل ظنیدر . بویله دلیلی قبول ایتمک حقنده تثبت هم احتیاط لازمدر . یعنی راویلردن هر برینک عدالتندن امانتندن حفظندن ، همده سندینک حالندن اتصالنندن مرفوعیتندن بحث ایتمک لازمدر . راویلری هم روایتی جهتندن حدیثک قصوری اولمازسه رسول الله علیه الصلاة والسلام حضرتلرینه حدیثک مرفوعیتی ثابت اولورسه ، او وقت او حدیث قبول اولنور .

دیمک اهل علم نظرندہ خبر آحادک ایکی جهتی وارد : بری خبرک متننه عائد جهت . بوراده خبرک اصول قطعیه یه مخالفتی موافقتی جهتلرندن بحث اولنور . ایکنچی سی خبرک سندینه عائد جهت . بوراده راویلرک هم وایتک حالندن بحث اولنور . اولگی جهتلہ خبر آحاد علم اصولده ، ایکنچی جهتلہ علم حدیثده موضوع بحث اولور .

اولگی جهتی اعتبار ایکنچی جهتی اعتباردن دائما مقدمدر متنی ، اصول قطعیه امور واقعیه یه مخالفت سببیلہ ، معتبر دگل بر خبرک سندندن بحث ایتمک

بیہودہ بر تعبیر. سندی صحیح ہر بر خبر دائما صحیح اولاماز. سندینک ضعیفی دعوی اولنمش ہر بر خبر علی الدوام مردود اولاماز. اشته، خبرک شوایکی جہتندن بحث ایدوبده اصابت ایتمک مسئلہسندہ اہل علمکرتبہلری، قیاس قبول ایتمز در جہده، متفاوت اولور. احادیثک ایات قرآنیہیہ موافقت یا خود مخالفتنہ وقوف ایچون، آیات قرآنیہی نہ قدر دقیق صورتده آکلامق لازمدر! نصوص شرعیہلرک، ہیئت اجتماعیہ مصاحبتلری جہتندن مناسب اولوب اولمادقلرینہ اطلاع ایچون، یالکتر علوم اجتماعیہی مکمل صورتده بیلیمک کفایہ ایتمیوب، غایت نافذ بر فکر ایله حیات انسانیه اسرارینہ واقف اولمق، ہمده بوگون قبول اولنہ بیلنہجک بر قانونک بر حکمک قاچ سنہلردن صوگ وجودہ کلہ بیلہجک یاخشی یامان نتیجہلرینی، اوزاقدن کورر بر کوز ایله، کوره بیلیمک لازمدر. یوقسه حیات انسانیه احوالندن تماما غافل، یاخود وقوفی کامل دگل بر آدم، علوم عربیہی ہم احادیثی احاطہسی نہ قدر واسع ایسده، شریعت اسلامیہ نامندن قوانین اسلامیہ تدوین ایدہمز.

بنم شریعت اسلامیہ ہمده شریعت اسلامیہ نامندن تدوین اولنہجق قانونلرہ نظرم شوپلہدر. یوقسه، شو زمانمز جہلہسی کبی، ہر بر حادثہی بزلرک ذراعیلہ اولچہمک، ہر بر حاجتی خصافلرک ایگنہ سیلہ تسویہ ایدہ ویرمک، ہر بر مسئلہی قفاللرک کلیدیلہ آچمیہ غیرت ایتمک فائدہسز بر تعب اولور. — بر مناسبتلہ شو فکری بورادہ یازدم. ایمی دی مقصدہ عودت ایدیم: اہل اصول اہل حدیث دیمشلم:

حدیثک صحتی ایچون بلا انقطاع اتصال شرطدر. انقطاع ایکی نوعدر. بری انقطاع ظاہری. حدیثک سندندن بر یا ایکی اوچ راوی سقوطیلہ اولور. ایکنچی سی انقطاع باطنی. انقطاع باطنی بر قاچ سبیلہ حاصل اولور:

- (۱) کتاب خدایہ مخالفتلہ. یوقاریده مذکور فاطمہ بن قیس حدیثی نک «اسکنوہن من حیث سکنتم من وجدکم» آیتنہ مخالفتی کبی.
- (۲) حدیثک حدیث مشہورہ مخالفتیلہ. مسلم ابوداود نسائی ده ابن عباس حضرتلردن روایت اولنمش «ان النبی قضی بیہمین وشاہد» حدیثی نک سنن

امام بیهقی ده ابن عباس حضرتلارندن روایت اولنمش « البینه علی المدعی والیمین علی من انکر » حدیثنه مخالفتی کبی .

(۳) عمومی بلوی ده شذوذ ایله . یعنی وجودی تقدیرنده همه یسه معلوم اولاجق بر حادثه یی یالکیز بر آدم روایت ایتمک . یا خود بر جماعتک حضورنک واقع اولمش حادثه یی او جماعتک آنجق بری نقل ایتمک . بسمله یی نمازده جهراً او قومق حدیثی کبی . اگرده بسمله نمازده جهراً او قونمش اولسه ایدی ، صحابه لارک هیچ برینه ، خصوصاً ابوبکر عمر عثمان کبی دائماً اولگی صفده نبی علیه الصلاة والسلام حضرتلارینک یاننده نماز قیلور صحابه لره ، خفی قالماز ایدی .

(۴) قوه حفظیه سی کندوسندن اوستون بر آدمه مخالف روایت ایتمکله . مثلاً سزک حفظکیز بنم حفظم دن زیاده ایسه بنده بر حادثه یی سزک روایتکیزه مخالف صورتده روایت ایدر ایسه او وقت روایتی قبول ایتمه یورلر . احادیثی روایتده بویله حال اعیانا واقع اولور : قوه حفظیه لری متفاوت ایکی آدم بری برینه مخالف اولارق بر حدیثی روایت ایدرلر . حفظی اوستون آدمک روایتی مقبول اولوب مخالفک روایتی سافط اولور . اهل حدیث بویله ایدر . لکن قبول اولنمش روایتک صحتنه ، ترک اولنمش روایتکده بطلاننه دلالت ایدر بر دلیل معقول اللرنک بولنمایور . بنم حفظم نه قدر ضعیف اولور ایسه ده بر مسئله یی ایکی مسئله یی بنده دیگدرلر کبی حفظ ایده بیلورم حفظی غایت قوی آدمده بر مسئله ده ایکی مسئله ده غلط ایده بیلور .

(۵) نافلک نقصانیه . یعنی حدیثی نقل ایدن آدم امانتی عدالتی معلوم دگل بر مستور اولور ، یا عقلنده حفظنده خلل وار بر آدم اولور یا خود حد بلوغه کلمه مش بر صبی اولور ، یا عبادت امرنده مساهله سیله فاسق اولور ، یا خود اعتقادی حسبیله صاحب هوی اولور . شوشیلر ایله ده اهل اصول اهل حدیث اخباری رد ایدر . لکن ، ملاحظه ایله لم ، شو شیلرک هر بریله اخبار رد اولنه بیلورمی ؟ امانتی عدالتی بزه معلوم دگل آدم دائماً یالان می سویلر ؟ عبادتلارنده مساهله ایله فاسق اولان انسان هر وقتی کذب ایدر ؟ بزمجه اعتقاد ایتمه یین هر بر اهل علم همان هنوز وجدانسز بر دنی می اولور ؟ یا خود تقوالق لباسی کیمش ، صلاح ثوبیله بورکنمش هر بر انسان دائماً صادق اولور ؟

تق الله واحذر ان يغيرك ناسك بما هو فيه من تغير حاله
 فما انفس الاقوام الاتوابع لقائل زور مفرط في محاله
 فكذب زعيماً قال اني دين فما دينه الاضعيف انتحاله
 يماحل في الدين الخؤون وانما يؤمل نزرأ فانيا به محاله
 ومن يكتحل بالهسد في طلب العلا يجزان يرى منها جها با كتحاله
 شمدي بوراده شو مسئله بي تفصيلاتيله محاكمه ايتمك بزه عائد دگلدر.
 مقصدم اهل اصول اهل حديث نصل شيلرله احاديثي رد ايدرلر، كوسترمكيدر.
 كندوسندن حفظي زياده بر آدمه مخالفت سبيله بر ناقلك ر وايتلريني
 رد ايدو ويرمك جائز ايسه، ياخود يالكز «اعتقادي بزمگي كبي دگل»
 ديمك ايله گنه اك بيوكار كده حديثلريني رد ايتميه يول وار ايسه، او وقت
 طبيعتك قطعي بر قانوننه مخالفتي جهتيله بر يا ايكي حديثي رد ايتميه هر كسك
 حقي الله اولور.

فيلسوف ابو العلا حضرتلري ده يوقاري ده مذكور آيتلر ك سكوتنه هم ده
 طبيعتك قطعي بر قانوننه مخالفت جهتيله حديث عيسايي انكار ايدر ايسه،
 يردن كوكلره قدر حقي وار اولور.
 ابو العلا حضرتلري بخاري ده مذكور بر حديث عيسايه انكاريله صوقور
 زنديق اولور ايسه، بخاري ده مذكور يوزدن زياده حديثلره انكار ايدن
 حنيفلر كيم اولورلار؟

والمرء ينكر ما لم تجر عاداته بمثله. ثم يبغى الحوت في الغدر
 عيسى عليه السلامك نزولي مسئله سنده بو قدر تطويل ايتدم. لكن
 اعتقاد ايدنلر ك اعتقادلرينه هجوم ايچون دگل. بيلورم: اخبار سماويه ده
 كلمش هر بر اعتقادي فلسفه نامندن انكار ايدو ويرمك فلسفه ده ثابت هر
 بر حقائق دين نامندن انكار ايتمك كبي باطل هم بيهوده بر شيدر. تاويلي
 يعني عاقبتي كلمه مش، هم ده احاطه مز دائره سنده داخل اولمامش شيلري
 انكار ايتمه مك عقلك اقتضاسيدر. «بل كنوا بما لم يحيطوا بعلمه ولما ياتهم
 تاويله» (يونس - ٣٩). برهان دلالتيله ثابت دگل شيلري اعتقاد ايتمه مك،
 امكان دائره سندن خارج دگل شيلري ده انكار ايتمه مك هر ايكي سي بر
 درجه ده واجبدر. اشته عقلك اك بيوك ادبلري شو ايكي شيدر. بنده شو

حقیقتی ملاحظہ ایدوب، نزول عیسیٰ مسئلہ سندی سوزی اوزاندم. مقصدم
 اوپله مسئلہ لردہ هیچ بر طرفی تکفیر یا تضلیل ایتدرمه مک در.
 بزده، عموماً همه مزده، بر قدر کوکل طارلغی وارد: بزم مدنیت دعوی
 ایدنلر مز دیانت دعوی ایدنلری فاناتیک دیرلر؛ دیانت دعوی ایدنلر
 خصمیرینی دینسزلکله تهمت ایدوب، یازندیق یا فاسق دیرلر. خدای بیلور.
 شو حالمزک بزه حسابسز نه قدر بیوک ضرر لری وارد!
 همه اهل اسلامی بر مذهب کبی ایدن سعة اخلاق روسیاده نه وقت
 اولنور؟ نه وقتہ قدر اسلامیتی ده اوز کوکلمز کبی طاردر خیال ایدرز.؟

بن «اللز و میات» ده عیسیٰ علیہ السلامک، دیگر انسانلر کبی، موتنه
 بر آیتله استدلال ایتمش ایدم زیرا، قران، تفسیر یازان دورت بیش آدمه
 مخصوص، بر سردگلدر. لسان قرانی بیلن هر بر انسان معنای قرآنی فهم ایدہ بیلور.
 قرانک الکیبیک مفسری لساندر. قرانک لساننه موافق تفسیر دائما صحیح اولور. لسان
 فصیح ایله عقل صحیح برلشسه او وقت تفسیرک الکی معتمدی الده اولور. خازنلره
 بیضاویلره مراجعت ایتمیہ حاجت فالماز. بونک اوزرینه خازنلر ده بیضاویلر بزه قرانمزی
 تماما تفسیر ایدہ مز لر، قرانمزی بزه علوم و معارف تفسیر ایتسون، معارفمز
 یوق ایکن قرانی بیلورز دیمک هوئی بر سوز اولور قالور.

بن او استدلالی بر قدر ایضاحله بور اده تکرار ایدرم.
 المائدة اخیرنک ۱۱۷ آیت ده خدای عیسیٰ علیہ السلام لسانندن نقل «و کنت
 علیهم شهیداً مادمت فیهم. فلما توفیتنی کنت انت الرقیب علیهم.» دیمش.
 هر مؤمن، بیلوب دگل ایسه ده یالکز ایمانی اقتضاسیلہ، قرانی بلاغت
 جہتندن معجز دیر.

لکن بلاغت نہ در؟

عجبا بلاغت اوبزم تلخیص لردہ بیان اولنمش تقدیم تأخیردن حذف
 ذکر دن، تعریف تنکیردن، حقیقت مجازدن، اطناب ایجاز کبی شیلردنمی عبارتدر؟
 شبہه یوق اوپله دگلدر. او کبی شیلری بز بلاغت دن صایار ایسه ک
 بلاغتک الکی زائد قابوقلارندن صایارز.

بلاغت بیانی مطلوب بر معنایی بر واقعیهی، حقیقت حالده نصل ایسه اوپله،
 الك قریب بر افاده طریقله، مخاطبک فهمنه تبلیغ ایتمکدر .
 بو معنی ایله بلاغتک ایکی شرطی واردر . بری حقیقت حاله مطابقت .
 حقیقت حال نصل ایسه تماما اوپله حکایه اولنمق لازمدر . خلاف حقیقت اولور
 ایسه، او افادهده بلاغت بولنماز . دیگر ی حقیقت حالی بلا قصور الك جامع بر
 افاده ایله سویله مکدر . یعنی بیانی مطلوب جهتلرک هیچ برینه خلل و برهنه
 بر افادهء جامع لازمدر . شو شرط اعجازک الك مهم بر شرطی در . زیرا
 عجازی دعوی اولنمش بر افاده بیانی مطلوب همه جهتلری احاطه ایتمز ایسه،
 احاطه ایدن دیگر بر افاده اوبزم احاطه ایتمهین افاده مزدن ابغ اولور ایدی .
 شمدی کلهیک یوقاری ده مذکور آیت کریمه یه :

شو آیت، شبهه یوق، اعجاز در جهسند بلیغ در . کلام خدا اولدیغنه
 گوره ده البته قطعاً صادقدر . شو آیت ده عیسی علیه السلامک انسانلر آراسنده
 بر قدر مدت اقامتی بیان اولنمش . اصل مطلوب مدت اقامتک تمامنده
 شهیدلکدر . بونکچون مدتی تقدیر ایتمک حاجت دگلدر . لاجل ذلک قران ده
 مدت تقدیر اولنماش . یالکز « مادمت فیهم » دینلمشدر . عیسی علیه
 السلام دنیاده نه قدر عمر ایتمش ؟ احادیث ده بوکا دائر بر شی بولنمایور .
 ۳۳ سنه عمر ایتدی خبری اصلسز بر خبردر .

عیسی علیه السلام دنیاده بر قدر مدت عمر ایتمش ده سوکوره نه اولمش ؟
 اگرده عیسی علیه السلام انسانلر آراسنده بر قدر مدت اقامت سوکونده
 جسدیله سمایه رفع اولنمش اولسه ایدی حقیقت حالی نفس الامر مطابق
 صورت ده لایقیله بیان ایچون، البته قطعاً « فلما رفعتنی ،، کبی بر جمله آیت
 کریمه ده ذکر اولنور ایدی . یوقسه قران ده بلاغت دگل ، صدق بیله اولماق
 لازم کلور .

لکن خدای « فلما رفعتنی ،، دیمه مش . « فلما توفیتنی ،، دیمش .
 یعنی انسانلر آراسنده بر قدر مدت اقامتم سوکونده یارب سن بنی توفی ایتدک .
 توفی نهدر ؟ توفی عرف قران ده ، بلا شبهه ، جان آلمق اولتور مک
 معناسنده در . توفی قران ده بوکا باشقه معناده کلمه مش . قرانی اولدن اخیرینه
 قدر او قومش انسان بونی تصدیق ایدر . زیرا :

قران دہ « وفی » مادہ سی دورت باب دن کلمشدر :
 (۱) مجردک ایکنچی بابندن . یالکز بر دفعه کلمش . « ومن اوفی بعهدہ من
 اللہ » (۲) « افعال » بابندن . امر ، اسم فاعل ، ماضی ، مستقبل صیغہ لرنده ندر ،
 کیل ، عقود عہود خصوص لرنده وارد اولمشدر . (۳) « تفعیل » بابندن تکمیل
 اجر تکمیل حساب اتمام عمل معنالرنده متعدد آیتلرده ذکر اولنمشدر . (۴)
 « تفعیل » بابندن . قران دہ محصور دگل آیتلرده یاخدا یه باملائک یه اسنادا وارد
 اولوب ، دائما روح قبض ایتمک معناسنده کلمشدر . توفی قران دہ هر آیت دہ
 یالکز « امانه » معناسنده کلوب اصلا دیگر معنی دہ کلمه مشدر .

معترضلر بنم شو سوزمه « وهو الذی یتوفاکم باللیل ویعلم ما جر حتم
 بالنهار » (سورة الانعام - ۶۰) آیت کریمه ایله اعتراض ایتمشلر . لکن ادب
 قرانی بیلسه لر ایدی ، البته ، بگا شو آیت کریمه ایله اعتراض ایتمز لر ایدی .
 قران دہ انسانک کونده توند حیاتنی ایکی طرز افاده ایله بیان اولنمش در :
 (۱) شو عالم وجودک ، انسانلرک منفعتلرینه مصلحتلرینه تماما موافق بر
 نظام اوزرنده ، مخلوقیتنی بیان اثناسنده خدای نبأ سورسنده « وجعلنا نومکم
 سباتا وجعلنا اللیل لباسا . وجعلنا النهار معاشا . » دیمشدر .

شو آیتلرده خدای نومی راحت ، تونی تعبیلدن انسانی صاقلار لباس
 تسمیه ایدوب ، کوندوزی ده طلب حاجات وقتی در دیمش . بوراده انسانک
 نومی استراحت تسمیه اولنمشدر . یعنی ضروریاتله ، حاجت اولان شیلرله
 اشتغال ایدن انسانک نومی ده مدح اولنمشدر .

الوهیت برهانلرینی روم سورسنده بیان اثناسنده خدای « ومن آیاته
 منامکم باللیل والنهار وابتغواکم من فضله . » دیمشدر . تون اویقو وقتی
 ارلوب ، کوندوز رحمت خدایی طلب وقتی اولدیغی سویلنمشدر . یعنی
 انسان کوندوز حاجتلرینی ، لازم اولان شیلرینی طلب یولنده سعی ایدر ده
 تونده استراحت ایدر . کوندوز حاجتلر یله مشغول انسانک تونده اویقوسی
 هم ضروری هم ممدوح اولور .

خدای رحمتلرینی انسانلره بیان مقامنده القصص سورسنده « ومن
 رحمته جعل لکم اللیل والنهار لتسکنوا فیه ولتبتغوا من فضله . ولعلکم تشکرون »
 دیمشدر .

بوراده انسانك كوندوز گى حاللرى طلب رحمت يولنده سعى تسميه اولنوب تونكى حاللريده «سكون»، تسميه اولنمشدر. سكون كيمك وظيفه سيدر؟ كوندوز تنبللك فراشنده اويومش، ياسفاهت عالمنده گزمشاركمى؟ ياخود ضرورى حاجتله، لازم اولان اشلرله اشتغال ايدوب، وجودلرينه يورغونلق كلمشلكمى؟

باقكز، آكلار ايسهك، قران بزي نصل ارشاد ايدور!

قران برهانلرى بيان اثناسنده رحمتلرى صاييق مقامنده دائما تونلرى استراحت هم سكون زمانى تسميه ايدوب، كوندوزلرى ده حركت هم سعى زمانى ديمشدر.

(۲) كوندوزلرده سفاهت هم فساد عالمنك گزوب، لاشه كى تونلرده اويومق دن باشقه برشى، بيلمه يوب، اخبار سماويه يى انكار ايدن منكرلره حقيقت قيامتى بيان مقامنده الانعام سوره سنك ۶۰ نچى آيتنده خدای «وهو الذى يتوفاكم بالليل ويعلم ما جر حتم بالنهار ثم يبعثكم فيه ليقتضى اجل مسهى. ثم اليه مرجعكم ثم ينبتكم بما كنتم تعملون» ديمش. يعنى خدای قدرتى عننده قيامت حادثه سى تماماً سزك اويقودن قيامكز حادثه سى كبيدر. يعنى لاشه كى اويقوكز دن خدای سزى نصل قوپارور ايسه، قبرلر كز دن ده تماما اويله قوپارور.

شو آيت ده منكرلر ك كوندوز گى عمللرينى «ابتغا من فضل الله» ديمه يوب سفاهتى فسادی افاده ايدر «ماجر حتم» ديمش. لاجل ذلك تونلرده اويقولرينى ده استراحت هم سكون ديمه يوب، لاشه كى اولمكى افاده ايدر «يتوفاكم بالليل» ديمش. يعنى سفاهت فساد عالمنده گزر آدملك اويقولرى ده لاشه كى ياتمق دن عبارت اولور.

بوراده خدای اويوتمق دن توفى ايله تعبير ايمش. ايكى مناسبت ايله برى اولومى اويقويه تشبيه ايدوب خدایك بيوك قدرتنه نسبتله قيامتك آسان برشى اولديغنى كو سترمك ايچون. ديگرى سفاهت هم فساد عالمنده طولاشوب صوكره اويويان انسانلرى لاشه يه تشبيه ايچون. بونكله سفاهتدن بطالتدن انسانلرى منع ايتمك معناسى شو آيت دن غايت بليغ صورت ده مستفاد اولور.

بگا الانعام آیتیله اعتراض ایدنار شو سطر لردن، احتمال کندولرینه
 و اب بولا بیلور لر. زیرا توفی شو آیت دهده «اماته» معناسنده در.
 «توفی عرفی قران ده اماته معناسنده در» سوزمه - والتی لم تمت فی
 منامها - عطفیله اعتراض ایتمشدر. شو اعتراض نحو دن غفلت یا تغافل بلیه سندن
 کلمشدر. زیرا عطف سببیله هیچ بر فعل معنای حقیقی دن خارج اولمایور.
 «الله یتوفی الانفس حین موتها» جمله سنده توفی همان اماته معناسنده باقیدر.
 لکن اویقو حالنده، اولوم حالنده گی کبی، حسک هم حرکتک بطلاننه کوره،
 اویقو حالی اولوم حالنه عطف اولنمشدر.
 بر معنی ده اشتراك جهتیله عطف ایتمک قران ده متعدد آیتلرده کلمشدر.
 «والذین تبوءوا الدار والايمان» بوکا غایت مشهور بر مثالدر. «وامسحوا
 برؤسکم وارجلکم» دهها واضح بر شاهد اولا بیلور. زیرا تقریباً عموم امتک
 اجماعیله آیاقلار مسح اولنماز، غسل اولنور. اویله ایسه ده مسح اولنور اعضایه
 عطف اولنمش. بونکله «وامسحوا» حقیقت اولمق دن ده چیقمامشدر.
 بنده بگا اعتراض ایدن افندیلرک مسلکنه سلوک ایدوب استدلال
 ایتمگی تجویز ایدر سه شوالله یتوفی الانفس» آیتیله عیسی علیه السلام
 حضرتلرینک موتنه دهها دیگر بر طریقله استدلال ایده بیلورم:
 الله شو آیت ده متوفی نفسلری ایکی نوع ایتمش: بری میت بری ده
 نائم. شو آیتک حکمیله عیسی علیه السلام یا میت اولاجق یا نائم. والا جمع
 معرف باللام کبی صیغه عمومیه بی ایکی نوعه حصر ایتمک جائز اولماز
 ایدی. عیسی علیه السلام شمدی شو کون یاناق اوزرنده اویومایور ایسه
 البته آیت دن مستفاد حصرک اقتضاسیله میت در. شو استدلالک صحتی یا
 بطلانی بورایه عائد بر شی دگلدر. اعتراض ایدن حضرتلرک مسلکنه
 موافقت خاطر ایچون گنه یازدم.

خاتمه.

روسیاده اهل اسلامک اسلامیت جهننده ترفیلری ایچون آثار اسلامیه بی
 احیا ایتمک، بنم گمانم جه، اک لازم برشیدر. مدنیت جهننده ترفیاتمز ایچون
 همده اوز لسانمه مخصوص «ادبیات» وجوده کتورمک ایچون، روس هم

آروپا ادبیاتندن استفاده ایتیمه احتیاجمز کون کبی معلوم بر مسئله در .
 روسیا مسلمانلری یا طوعاً یا کرها البته مدنیت یولیله کیدر لر . حسن
 اختیارمزه مدنیت یولنده کتمز ایسهك، حرکت عمومیه بزی، دیگرز اوزرنده
 بر صامان کبی، البته آلور کیدر . مدنیت جمالی بزی کندوسنه شبهه یوق
 مفتون ایدر . مدنیت پریسی بر کون بزی ده کندو دامنده اسیر ایدر .
 یاشلر مزده اویانمش حرکت بوگا شاهد مبشر در .

مدنیت یولنده حرکت ایتمك بزه، روسیا مسلمانلر بنه، غایت آغیر
 ایسه ده ، بزی اوگا تشویق ایدن شی کوزمژك اوکونده در . یالکز تشویق
 دگل ، بلکه اجبار ایدن شیلر ده میدانده در ،

لکن اسلامیت مز جهتنه لازم اولان آثار اسلامیه بی بزه کیم احیا
 ایدر ؟ آثار اسلامیه احیاسنه بزی تشویق ایدن یا خود اجبار ایدن بر
 شی عجباً میدانده وارمیدر ؟ شبهه یوق، یوقدر . بالعکس آثار اسلامیه دن
 اعراض بلیه سی و باکبی همان همیشه یاشلر مز آراسنده آرتار طورور . شو
 حالک چاره لرینی کیم کوره چك ؟ دینی مدرسه لر مزده تدریس اولنور
 بیهود شروع حواشی بزه شو مسئله ده بر فائده ویره جکمی ؟ یوق ! بزی
 شو حاله ایندرن ده اونلار دگلمی ؟

بن همان شو حالمزك چاره لرینی دوشونورم دوشونور ایدم . شمدی
 استعدادم اقتدارم اعانه سیله دگل یالکز محبتم شوقم اقتضاسیله ، روسیاده
 آثار اسلامیه احیاسی یولنده حرکت ایتمگی موافق هم مفید کبی کوردم .
 فرض اولان وظیفه ده ریا بولنماز دیر لر . بن ده شو حکمت ارشادیله بوراده
 فکرمی یازدم . استقبال بنم املمی فکرمی یا تصدیق یا تکذیب ایدر .

بزم روسیا طلبه لر ی ایچون یگی شیلر آثار اسلامیه ده غایت چوقدر .
 اشعار عربیه دیوانلرنده طلبه لر مز ایچون یاب یگی حکمتلر کثرتله بولنور .
 علوم ده فنون ده خصوصاً علوم شرعیه ده مکمل هم علمی صورتده تالیف اولنمش
 کتابلر آثار اسلامیه آراسنده واردر . مدرسه لر مزده اوقونور کتابلره
 باقوب، طلبه لر مز آثار اسلامیه دن اعراض ایتمه سونلر . ادبیات اسلامیه ،
 بزم طلبه لر ك گمانلری کبی، اوقدر طار دگلدر .

فیلسوف ابوالعلا کبی بر امامی تکفیر ایدن حضرتلر یالکز ابن

الشعنه شهاب خفاجی کبی آدملرک سوزلرینه اعتماد ایدوب تکفیر ایدرلر.
«اللزومیات» کبی بر دیوانی «غفرانیات» «الملائکة» کبی رساله لری
تالیف ایدن بر بیوک فیلسوف اسلامی تکفیر ایدر قدر طار کوکلی
آدملرک کفر نهدر؟ دین نهدر؟ آکلامقاری غایت اوزاق بر احتمالدر.
بناء علیه دین ایله کفری فرق ایتک مسئله سنه خوض ایتمه یوب، فیلسوف
اسلام ابوالعلا حضرتلرینک ایمان و اعتقادینی فعلی مادی صورتده کوسترور
«اللزومیات» دن بر قاچ بیت بوراده ذکر ایدرم.

خدایه بنده اولمق نهدر؟

عجبا بنده لك، بزم درویشلرک اعتقادی کبی، قلندر روبالرینی
کیمک دن، تکیه لرده بطالت فراشنده اویومق دن، مسجدلرده عبادت
خیالیله محبوس اولمق دن می عبارتدر؟

«بنده لك» خصوصنده بزم فیلسوف حضرتلری باقک نه دیمش:

یسمون بالجهل عبدالرحیم وعبدالعزیز وعبدالصمد
وما بلغوا ان یكونوا له عبیداً وذلك اقصی الامد

خدایه بنده اولا بیلک درجه سنه کلمه مشر ایکن، انسانلر نادانلق لریله
کندولرینه «خدا بنده سی» ناملرینی ویورولر. خدایه بنده اولا بیلک
انسانیتک اک ییوک درجه سیدر. هر بر آدمده خدایه بنده اولا بیلور می؟
الله قرانده «انما یخشى الله من عباده العلماء» دیمه مش می؟

علما کیم؟

فقهده حدیثده اصولده کلامده کتاب تألیف ایدن، یا خود قرانه
تفسیر یازان هر بر آدم «العلما» دن می اولور؟ خیر!
عالم وجودک اتساعنه واقف اولان، طبیعتک همان هنوز ظهور ایدر
اسرارندن بحث ساعتلرنده حیرت دهشت دیگزینه طالان، تفصیل وجودی
تماشا ایدر ایکن عظمت وجودی کوروب، بویله نهایتسز بر نظام عجیبی
ابداع ایدن حضرت رب العالمین عظمتی حضورنده موعبد صورتده سجده
ایدن انسان «العلما» لقبنه اهل اولا بیلور بویله انسان جهنم خوفیله دگل،
اجلال وتعظیم اقتضاسیله خدادن قورقار. بویله انسان، جنت طمعیه دگل
نهایتسز نظام بدیعی انشا ایدن خدایک الوهیتی عظمتی استحقاقیله خداسنه

عبادت ایدر. بویله انسان درست بر معناسیله، خدا بندهسی» اولور.
یوقسه یالکز فرضیتی ایچون عبادتلی ادا ایدوب، یالکز ثوابی
ایچون نوافل اوقور هر بر انسان « بنده » اولاماز. بویله «عبادت» آخرت
سفرینه « مرور تذکرهسی» اولا بیلور. لکن « بندهلك » مرتبهسنه وصول
ایچون اهلیت ویره مز.

درست معناسیله « عبادت » کبی ال ک بیوک بر فضیلت یالکز عالم
اسلامیتده دگل بلکه عمومأ عالم دیانتده غایت دون بر صناعت درجهسنه
تنزل ایتدی: عبادت ایدن آدم سواقفلارده دینور ماناسترلرده قاپانور
بر ماناخ اولور، یاخود تکیه لرده تنبللك یاتاغنده اویور بر درویش
اولور.

بونک سببی نه در؟ دین تعلیم ایدنلرک فصورلری یاخود خطالری
دگلمی؟ یهود نصاری فقهاسی حالندن خبر مز یوق. شمعی اسلام فقهاسی
حالنه بر نظر ایده یك:

فقیهله بطالیتی یعنی ترک دنیایی عبادتدن جز کبی اعتبار ایتمه یورلرمی؟
زمازده ال قالدروب ال باغلامق کبی طیفی مسئله لرده جان آلوب جان ویورور
درجهده اختلاف ایدوب، ذکر خدا خشوع فی الصلاة اخلاص النیه کبی
ومازک ال ک بیوک روحلرینی اعتباردن تماما اسقاط ایتمه یورلرمی؟ شو
ایکی خصوصده دورت مذهب اتفاق ایتمش ایسه، شو ایکی شی عبادتی
ال ک بیوک علویتدن ال آشاغی درجهیه ایندر میه کفایت ایتمه یورمی؟
عبادتی اویله دون بر شیدن صایان آدمه حقیقتی آکلانمق امکان
دائرهسنده فالورمی؟

ومن الرزية ان تبیت مکلفا اصلاح من صحب الغریزة فاسدا

والدین متجر میت فلذاک لا تلفیه فی الاحیاء الا کاسدا

انسانک صلاحی استقامتی عبادتی دنیادهنه ایله اولور؟ عجا صوفیلق لباسلریله
بورکنمش هر بر انسان ایزگومی اولور؟ صاچ سز مییق سز (بییق سز)
اوزون صاقال ایله گزر هر بر آدم دینلی استقامتلی می اولور؟ زاویه لرده
غفلت فراشی اوزرنده محبوس قالمش هر بر انسان سعیدمی اولور؟
باقک بزم فیلسوف حضرتلری انسانک صلاحی استقامتی حقندهنه دیمش:

ترنم في نهارك مستعيننا بذكر الله في المترنمات
 اذا الغاران غرتهما بحل فدينك بالتورع والصمات
 وهذا قول مختبر شفيق ونصح للحياة وللممات

يعنى عظمت خدای دایما خاطر كده طوت . ایكى شهوتكى حلال ايله قضايدر
 ايسه ك ، او وقت سنك دينك ، ضررى محتمل شيلردن صافنمقله . هم ده بيهوده
 يا فائدهسى يوق سوزلردن لسانكى منع ايتمكله اولور
 انسان شو ایكى بيتى حقيقتيله آكلار ايسه قلبى بدن قفسنده اهتزازله رقص
 ايدر . وجودنده هم معنوى هم حسى بر دتره مك پيدا اولور .
 بن شو ایكى بيتى تفسيردن عاجزم . شو بيتلرى تفسير ايچون
 مبالغه سز شريعت اسلاميه يى تاما نقل ايتمك لازمدر . اوده بنم اقتدارم دن
 خارج بر شيدر . بن بوراده شو ایكى بيتى تأييد ايدر بر حديث روايت
 ایده بيلورم :

امام اسلام بخارى حضرتلرى سهل بن سعد الصحابى حضرتلردن روايت
 ايدر :

« ان النبى صلى الله عليه وسلم قال من يضمن لى ما بين لحييه وما بين
 رجليه ضمن له الجنة . »

يعنى ایكى شهوتك حقوقلرينى ادا ايدن انسان قطعاً جنتليدر .
 اسلام نه در ؟

عجبا اسلام ، «بدهاندالدين غريباً وسيعود غريباً كما بدا فطوبى للغرباء»
 حديث جليلينى آكلامايان آدملر ك گمانى كى ، اولده ضعيف ذليل مسكين
 اولمش سوكرده ضعيف اولاجق ذليل قلاجق مسكينلشه جك بر دينمى در ؟
 مع التأسف شوفكر ، تقريباً بلا استثنا ، عموم عالم اسلاميتده شائع
 اولمش برفكردر . هر كس ، كيم اولسه ده ، «اسلام اولده من حيث العدد
 ضعيف ايدى ، سوكرده اويله اولاجق . كونلر ك برنده اسلام البته يريوزندن
 قالمه چق» اعتقاد ايدر . خروج مهدى نزول عيسى مسئله لرى ده اوفكرى
 تأييد ايدر كى روايت اولنور .

شو فكر بطلانيله برابر ، اسلامك روحنه قرانك آيتلرينه طابان طابانه
 ضددر : «اسلام - حقيقت» ايسه ، عقل بشرده دمبدم ساعت بساعت حقيقت

طرفہ غایت بیوک آدیملرله حرکت ایتمکده ایسه ، عاقبت احوالده اسلام نیچون ضعیف اولسون ؟ « معارف ترقی ایتدکجه ، عقل بشر حقیقته یاقینلاشدقچه اسلام ضعیفلشور مسکینلشور « دیمک « اسلام حقیقت دشمنی ؛ حقائق ایسه اسلام دشمنی « دیمک دگلمی ؟

خدای قرانده « وقل جاء الحق وزهق الباطل . ان الباطل کان زهوقا « دیمه مشمی ؟ بزده « عقل بشر حقیقته وصول سوکنده اسلام آرادن قالقار « دیر ایسهک « جاء الحق وزهق الاسلام . ان الباطل کان زهوقا « دیمش اولمایور مزمی ؟

خدای قرانده ایکی دفعه « هو الذی ارسله رسوله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله ، « سوبله مشدر ، همه ادیان آرادن قالقار بر یوزنده « دین حق « صفتیله یالکیز بر اسلام قالور دیمشدر ، شو ایکی آیت ایله « ولقد کتبنا فی الزبور من بعد الذکران الارض یرثها عبادی الصالحون « آیتی آراسنده البته غایت بیوک بر مناسبت تفسیریله وارد ، بسویله آیتلری آکلامق ایچون « آک « لازمدر . بری بری آراسندن کلوب کتمش ملیون ملتیرک احوالنه باقوب ، « وارثلکجه صلاحیت نه اولور ؟ « بیلیمک حاجتدر . « دین غریب ایدی هم غریب اولاجق . غریبلرک حاللریده دائمه خوش اولاجق « دیمک « دین ضعیف اولاجق . بیچاره درویش لرک حاللریده دائما خوش اولاجق « دیمک دگلدیر . انسان قرانی امعانه ملا حظه ایدر ایسه آیات مکیه ایله آیات مدنیله آراسنده نسبتی تامیله آکلار ایسه ، او وقت « بدالدین غریبا فطوبی للغریاء ، ، معناسنه واقف اولا بیلور . قرانده آیات مکیه دائما مطلق کلوب ، آیات مدنیله ده تقیید و تحدید وارد اولمشدر . یعنی مشروعات مکیه ارباب عقول عندنده مقبول اولان عادات حسنه اخلاق کریمه یه حقوق انسانیه یی تامیله رعایه یه ، دائما مساحمه مساعده اساسلرینه مبنی ایدی : انفاق اموال من غیر تقدیر مقرر ایدی ، قریب ایسه ده بعید ایسه ده صلء ارحام عموم لازم ایدی ، حقوق جواری احقوق ملیتی حقوق انسانیتی عموم انسانلر آراسنده رعایه ایتیمک واجب ایدی ، انسانلرک هیچ برینه دشمنلق ایتمه یوب جمیع خلقلره نسبتله اصلاح ذات البین فرض کبی ایدی . صبر ایتیمک سکا ضرر ایدنلرده مقابله ایتمه یوب

دائماً اذ گوزل طريقه معامله ايتمك اسلاميت شرطى ايدى . ان الله يامر بالعدل والاحسان وايتاءذى القربى» كى آيتلر عموماً مكده نازل اولوب شريعت اسلاميه خالص احسان كامل انصاف اوزرينه بنا اولنمش ايدى .

كرم اخلاقك نهايه سيله عمل ايتمك ، دنيايه دائماً احسان مسامحه ، انصاف كى شيلرله ياشامق انسانلر ك اكرينه ميسر هم ممكن اولماديغندن آيات مدنیه ده تقييد هم تحديد نازل اولاشلادى : انفاق اموالده نصاب هم حصه تقدير اولندى ، صلح ارحام وجوبى يالكز قريبلره مخصوص اولدى ، عنوايتمك مقابله سنده استيفا ايتمك مشروع اولدى ، خصومتلره دعوالره عائد حكم لر نازل اولور اولدى ، والحاصل عرف زمانله تعبير ايدر ايسهك ، حيات انسانيه ده « السن بالسن » قاعدهسى مشروع اولدى .

آيات مكيه ايله آيات مدنیه آراسنده شو نسبتى آكلار ايسهك ، احتمال « بد اهدالدين غريباً » معناسنه بر قدر واقف اولورز .

« غريب » ديمك اهلندن اوزاق كتمش ديمك دگلميدر ؟ كرم اخلاقك نهايه سنه مسامحه هم احسان كى شيلر ك اذ غايه سنه مبنى اولمش اسلام دينى اهل اسلامك اكر نندن اوزاق كتمش دگلمى ؟ كرم اخلاقك نهايه سيله عدل هم احسانك تماميله عمل ايدنلر انسانلر آراسنده اذ آز اولوب بونكله برابر اذ سعيد اولانلر دگلمى ؟

خداى نصيب ايدر ايسه شو مسئله يى تفصيلاتيله بيان ايتمك ايچون ، « الموافقات » ده باب الا جهادده ١٤ نچى مسئله يى بيان ده ايدى صحيفه ده سرد اولنمش شيلرى ترجمه ايدوب بر رساله شكلنده نشر ايدر م .
باقك بزم فيلسوف حضرتلرى اسلام حقنده نه ديمش :

دعاكم الى خير الامور محمد	وليس العوالى فى القنا كالسوافل
حداكم على تعظيم من خلق الضحى	وشهب الدجى من طالعات و آفل
والزمامكم ما ليس يعجز حمله	اخاالضعف من عرض له ونوافل
وحث على تطهير جسم وملبس	وعاقب فى قذف النساء الفوافل
وحرم خمرأ خلت الباب شربها	من الطيش الباب النعام الجوافل
فصلى عليه الله ما ذر شارق	ومافت مسكا ذكره فى المحافل

جهله گمانی کبی فیلسوف ابوالعلا صوقور زندیق اولسه بیله شو
 بیتلری خاطرینه کریم رحیم خدای حضرتلری او یله بر " زندیقی" عفو ایدر
 ایدی.

فیلسوف ابوالعلا عالم اسلامیتده اسلام یوزینه بر جمالدر بوکنا
 بن دگل " اللزومیات " شهادت ایدر.
 اقلد وجدی فلیبرهن مفندی وما اضیع البرهان عند مقلد

۶۰ صحیفهده ۵ نچی سطرده غلط اولارق بالهسد
 طبع اولنمش. صو ابی بالسهسد.